

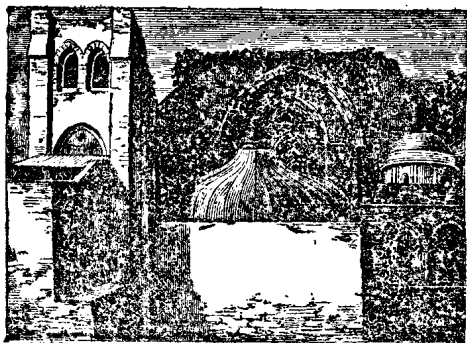
Մ Ի Օ Ն

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԼՊԳՆՈՒՆ ԲԵՆԵՍԻՐԿԵՆ ԳԻՆԳԻՏԿԵՆ

ԵՒ ԲԵՂԵԲԵԿԵՆ

ՀՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ
ՀԼՊԱՆ ՍԻՆՍԵՆՆՈ

ՅԵՐՈՒՍԱԼԻՄ

Ի ՏԳԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ԵԱԿՈՎԱԵԱՆՑ

1869

ԱՆՈՒԱՆԻ ԲԱՅԱՆՈՒԴԱՅ

ԵԳԻՊՏՈՍ

Ա.Յ. Տ. Տ. ԵՍՍԵՒ Սրբազան Գաղափար (16 տի.)
Ի.Բ. Կարապետ Արքեպիսկոպոս Ա.Ս.Գ. ԸՆՈՐԱՐՈՐԵՐ
• Եսկր Արքեպիսկոպոս (2 տի.)

ԱՆԻՔՍԱՆԻԴԱԳՈՒ

Տէր Եովսէփ առաք Քաջանայ Կոստանանց :

ԱՆԻՔՍԱՆԻԴԱՍ

Ազգեան մահտեի Եսկր աղա :
Գրիգորեան Սարգիս էֆենդի
Գ. Եւստակիան Արքեպիսկոպոս աղա :
Նախկան Կարապետ աղա :
Խաչատեան մահտեի Եսկր աղա :
" Անկա Սցառիսկան Ընկերութիւն :
Հաճաճ Ջիվան Գրիգորեան :
Ճեփահիւրեան Կառնիկ աղա :
Եսկրեան Թաղաւոր աղա :
Անգրեան Գաղափար աղա :
Սէֆերեան մահտեի Վոլոս էֆենդի :
Տէր Կապարեան Ղազարոս աղա :

ԵՆՏԻՔ

Քեռեան Սարգիս աղա Արապկերցի :

ԱՍԱԲԱԶԱՐ

Եփեան Մանգական աղա :
Թաղապետեան մահտեի Խաչատուր աղա :
Կորիքեան մահտեի Սահակ աղա :

ԵՓԻՐ ԳԱՌԱԳՍԱՐ

Վարդեան Դիգոր աղա :

ԲԵՐԻՒ

Անձեան Միքայէլ աղա :
Բրուտեան մահտեի Սահան աղա Արապկերցի :
Կաշմեճ Եսկրեան Գրիգոր աղա :
Գոյանեան Գեորգ աղա :
Եկեանայ եղբայր Անգրոս աղա Արապկերցի :
Ներսէսեան Սկապի Արապկերցի :
Հանգիթեան մահտեի Աստուածաւոր աղա :
Կաշմիթեան մահտեի Կարապետ աղա Արապկերցի :
Տէր Խաչատուրեան մահտեի Սարգիս աղա :
Տէր Կարապետեան Սարգիս աղա Եսմիէլի :
Տէր Սարգսբեան մահտեի Դիլիզուր աղա :
Տէր Սահակեան մահտեի Բոհաննէս էֆենդի :
Քեռեան Եսկրեան Եսկրեան :

ԳԱՆՁԱԳ

Աթ. Եսկր Կարապետ տէր Ա.Ն.Եսկրեան :

ԴԱՐԱՍԱՐԱՐ

Աթ. Բաճաւադուր Կարապետ տէր :
Գ. Եսկրեան մահտեի Եսկր Կարապետ :
Կ. Եսկրեան մահտեի Կարապետ :
Կ. Եսկրեան մահտեի Կարապետ :
Կ. Եսկրեան մահտեի Կարապետ :
Կ. Եսկրեան մահտեի Կարապետ :
Կ. Եսկրեան մահտեի Կարապետ :
Կ. Եսկրեան մահտեի Կարապետ :
Կ. Եսկրեան մահտեի Կարապետ :
Կ. Եսկրեան մահտեի Կարապետ :

Աթ. Եսկրեան մահտեի Կարապետ :

Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :

ԵՐԶԱՅԱՅ

Քեռեան մահտեի Գրիգոր աղա :

ԵՐՈՒՍԱՆԻՄ

Վ. Եսկրեան մահտեի Կարապետ :
Ա. Եսկրեան մահտեի Կարապետ :
" Կարապետ մահտեի Կարապետ :
" Կարապետ մահտեի Կարապետ :
" Կարապետ մահտեի Կարապետ :
" Կարապետ մահտեի Կարապետ :
" Կարապետ մահտեի Կարապետ :
" Կարապետ մահտեի Կարապետ :
" Կարապետ մահտեի Կարապետ :
" Կարապետ մահտեի Կարապետ :
" Կարապետ մահտեի Կարապետ :
" Կարապետ մահտեի Կարապետ :
" Կարապետ մահտեի Կարապետ :
" Կարապետ մահտեի Կարապետ :
" Կարապետ մահտեի Կարապետ :
" Կարապետ մահտեի Կարապետ :

Արապկերցի Սահակ Գրիգոր :
Մարտիկ Եսկրեան մահտեի Կարապետ :
Բրուտեան մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :

ԵՆԵՍԱՒ

Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :

ԵՆԵՍԱՒ

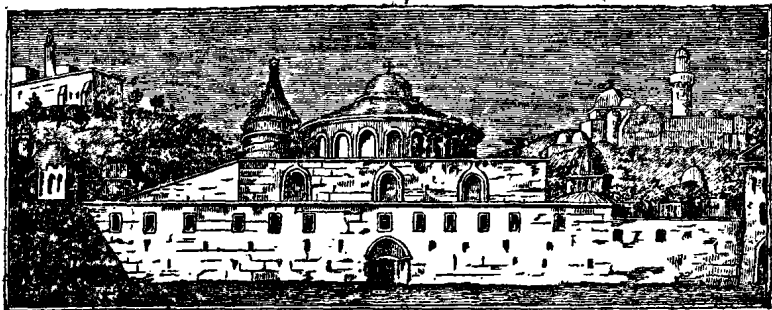
Տէր Անան Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Տէր Եսկրեան մահտեի Կարապետ :
Տէր Եսկրեան մահտեի Կարապետ :

ԵՆԵՍԱՒ

Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :

ԶԱՐԻՆԻՒՄ

Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :
Կարապետ մահտեի Կարապետ :

ՉՈՐՈՐԴ ՏԱՐԻ
ԹԻԻ 7.

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ՅՈՒՆԻՍ 31.
1869.

ԱԶԳԱՅԻՆ. ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

Խ Ն Դ Ի Ր

Ա Թ Ա Ջ Ն Ո Ր Դ Ա Կ Ա Ն

Ղաւակից ԸՐ ԻՐԵՆ ՂԵՐԱՆԵՐ ՉԻՆՈՐԴ
ՅԻՍՈՒՄ ԳՐԻՄԱՆԻ. Բ. ՏՄ. Բ. Զ.
ԵԹԵ ամենաքն եղբարցն հիւանդութիւն
քեզ ոչ քաւ Ե. Ժ. քնիւր առաջնորդ. ԵԶՆԻԿ

ՍԻՕՆԻ նախընթաց թուոյն մէջ
կամ թողիկոսական խնդրոյն վրայ խօսե-
լով խոստացանք խօսիլ նոյնպէս առաջ
նորդական խնդրոյն վրայ. կատարենք
մեր խոստումը:

Ղաւակից թուութիւնը, ընդհանրա-
պէս առնելով, շատ պարտաւորու-
թիւններ կը պարտւնակէ իրեն մէջ և
համարեա թէ ամեն կարգի անձանց
կը վերաբերի, այն է՝ Թագաւորի, զե-
րապետի, հեղինակի, դաստիարակի,
ծնողի, հովուի և այլն. վասն զի, Թա-

գաւորը առաջնորդ է հպատակաց,
զօրապետը՝ զօրաց, հեղինակը՝ ընթեր-
ցողաց, դաստիարակը՝ աշակերտաց,
ծնողը՝ զաւակաց, հովիւը՝ հօտին կամ
ժողովոգեան, և այլն. (այց մենք պի-
տի խօսինք առաջնորդութեան մաս
նաւոր նշանակութեան վրայ, այսին-
քըն եկեղեցական առաջնորդութեան
վրայ:

Եկեղեցական առաջնորդութիւնը
կամ վիճակաւորութիւնը, որով կ'ի-
մանանք հազեւոր կամ բարոյական

տեսչութիւն մի ընդարձակ վիճակի ժողովրդեան վրայ, սկսուած է Վրիստոնէութեան հետ, ինչպէս և կը կարգանք Պողոսի առ Տիմոթէոս գրած թղթերուն մէջ։ Իսկ Վրիստոնէութեան նոր տարածման ժամանակ առաջնորդութեան ջրանը շատ ընդարձակ չէր. իսկ յետոյ որքան որ քրիստոնէից թիւն բազմացաւ, այնքան ևս առաջնորդութեան սահմանը ընդարձակեցաւ։ Եւ իրողութիւնը աւելի յայտնի է վաղեմի յունա-հռոմէական եկեղեցւոյ պատմութենէն։ Եւ ինչպէս Վրիստոնէութեան իւր կայսերութիւնը բաժանեց չորս մեծ կուսակալութեան (Préfecture), եկեղեցական վարչութիւնը ևս օրինակ առնելով բաժանեց իւր տնտեսութեան ծանրութիւնը։ Չորս կուսակալութիւնք կը պարունակէին իրենց մէջ թեմեր կամ ջրաններ, թեմերը՝ եպարքոսութիւններ, եպարքոսութիւնք՝ քաղաքներ և աւաններ։ Եկեղեցին ևս, ըստ օրինակի քաղաքական բաժանման, թեմերու կամ ջրաններու մէջ կարգեց եքզարք կամ եպիսկոպոսապետ, եպարքոսութեանց մէջ մետրապօլիտ կամ արքեպիսկոպոս, քաղաքացի մէջ եպիսկոպոս, և գաւառացի մէջ քորեպիսկոպոս։

Եւ չորս աշխարհին մէջ կուսանդեան կայսերութեան ընդարձակ նշանակութեամբ բաժանումներ եղած չեն։ Եւ ըստ պատմագրաց մէջ միայն Յովհաննէս կամ ժողովական երեք մետրապօլիտութեան անուն կը յիշէ՝ Սերաստիոյ, Սելեւսիեայ և Սարտիրոսաց քաղաքի։ Իսկ յորքեւնան կը յաւելու Սիւնեաց աշխարհի մետրապօլիտութիւնն եւս։ Իսկ մեր ազգային միւր պատմագիրներն առհասարակ եպիսկոպոս կամ տեսչ չաւ, միայն անունը կիր առած են, ինչպէս

եպիսկոպոս Բագրեանդայ, եպիսկոպոս Սիւնեաց, և այլն, որով պիտի հասկնանք նոյն տեղւոյն առաջնորդը կամ վիճակաւորը. և յայտնապէս կ'երևի որ առաջնորդական տեսչութիւնը որդուած էր ըստ գաւառական և մերթ ըստ նախարարական բաժանման Հայաստանի։ Սելեւսի դարերուն մէջ թէև Հայաստանի քաղաքական վարչութիւնը հարուածներ և փոփոխութիւններ կրեց, ուրիշ ազգաց ձեռքանցաւ և Թագաւորական իշխանութեան հետ նախարարական տանուտէրութիւնքն ևս նուագելով սպառեցան, սակայն Հայաստանեայց եկեղեցւոյ հայրապետական տեսչութեան հետ՝ առաջնորդական տեսչութիւնքն ևս միացին անխախտ, միայն ըստ տեղականութեան փոփոխութիւններ կրելով և ոչ ըստ էութեան։ Առաջնորդական ընդարձակ երկիրներէն շատերը նուազեցան բնակիչներէ, շատերը աւերեցան և ժողովուրդը տեղափոխութիւններ կրեց, և ըստ այնմ առաջնորդական տեսչութեան սահմանը սեղմեցաւ կամ ընդարձակեցաւ, ինչպէս որ վերջին ժամանակներս անգամ սոյն օրինակ տեղական փոփոխութիւններ եղած են և կարող են լինիլ ազգային վարչութեան և վիճակային ժողովրդի հաճութեամբ։

Սակայն թէ որքան են մեր արդի առաջնորդութիւնները, և օրինաւոր են արդեօք իրենց բաժանումները՝ թէ ոչ, առայժմ մեր ուշադրութիւնը գործողը այս կէտը չէ, այլ բուն առաջնորդական տեսչութեան եղանակը, վիճակը, առաջնորդի ընտրութիւնը, անձնաւորութիւնը, ժողովրդի հետ ունեցած յարաբերութիւնները, և այլն։

Հայաստանեայց եկեղեցւոյ առաջնորդական տեսչութեան եղանակը գրեթէ անորոպապէս երկու ճիւղի կը բաժնուի՝

Տաճկաստանի և Ռուսաստանի

Ռուսաստանի առաջնորդական տեսչութեան շրջանակը խիստ սահմանափակ է, վասն զի առաջնորդը քաղաքական իրողութեանց մէջ խառնուելու ամենեւեմ իրաւունք չունի և իւր ներքին վարչութիւնը կը կառավարուի կրօնատարի (թեմական տանի) ձեռքով, որոյ անդամներն եկեղեցական են, բայց ի տանիադպրէն, որ տէրութեան պաշտօնէից կարգէն կը համարուի, ըստ որում նոյն իսկ կրօնատարը տէրութեան պատասխանատու տեսան կը սեպուի ։ Իսկ Տաճկաստանի առաջնորդական տեսչութեան սահմանը ընդարձակ է՝ Ղաջնորդը իւր ժողովրդի ամեն տեսակ շահուց և բարօրութեան համար կարող է տէրութեան քաղաքական ատեններու ներկայանալ և խօսիլ ինչ որ պարտ է արժան է ։ Ղաջ պատճառաւ Տաճկաստանի մէջ առաջնորդը շատ մեծ նշանակութիւն ունի ժողովրդի համար ։ Ռուսաստանի մէջ առաջնորդի հաստատութիւնը կամ փոփոխութիւնը մեծ մասամբ տէրութեան ձեռքն է ։ Իսկ Տաճկաստանի մէջ, ըստ վստիքի սովորութեան, այս իրաւունքը ժողովրդին և ազգային վարչութեան կը պատկանի, չետեւ ապէս Տաճկաստանի առաջնորդական տեսչութեան եղանակը նախնական է և քրիստոնէական իկեղեցւոյ տնտեսութեան ոգւոյն համապատասխան ։ Բայց գծադրաբար ժամանակիս պահանջած գործնական օրինաւորութեան և կանոնաւորութեան կողմէն զուրկ և միանգամայն մեծամեծ զանցառութեց ենթակայ է ։ Չրկայ առաջնորդական կամ վիճակային ժողով և խորհուրդ, չը կայառաջնորդական գործոց արձանագրութիւն ։ չըկայ առաջնորդական գործոց համարառութիւն ժողովրդի կողմէն, այլ ամենայն ինչ ըստ կամ վաստիքի

առաջի ապաստան է ։ Ղաջ անորոշ դրութեան առթիւ է, որ միայն մի լոկ նամակադրի ձեռքով առաջնորդ մի երբեմն մինչեւ երկինք կը բարձրանայ և կը շատագոյովուի և երբեմն մինչեւ գրգռուի կ'իջնէ և կը պարսաւուի, իսկ ազգային վարչութիւնը, ըստ որում, ինքն անտեղեակ է առաջնորդի գործոցը, կըստիպուի առաջնորդական և հակա առաջնորդական յուզմունքներու մէջ երբեք և տատանիլ, ժողովուրդը անտէրունչ թողուլ և առաջնորդը Պօլիս կոչել, մէկ տեղէն ամբաստանուածը մի ուրիշ տեղ կարգել, և այսպէս շարունակ խռովութեանց և փոփոխութեանց մէջ ծփալ և տատանիլ ։ Ղաջնորդական տեսչութեան այս տիտուր վիճակը այսօր այնքան յայտնի է ամենուն, որ երկարօք, ընէ նկարագրելու կարեւորութիւն չկայ ։

Պահը ուրեմն առաջնորդական ընտրութեան մասին խօսելու ։

Ղաջնորդական ընտրութիւնը գործիկեղեցին միշտ ժողովրդին վերապահած է, այսօր խիստ մեծ անպատեհութեան ենթակայ է ։ Եղովուրդը կամ բոլորովին չը մասնակցի առաջնորդի ընտրութեանը, և կամ կը մասնակցի բոլորովին թիւր ձանապարհաւ ։ Եղովրդէն շատերը փոխանակ բարոյական վեժ յատկութիւններ փնտռելու առաջնորդական անձի մէջ, քաղաքագիտութիւն կը փնտռեն, բայց թէ քնն կը հասկնան քաղաքագիտութիւն ասելով, հակասութեանց հակասութիւնը այս տեղ է ։ Որանք քաղաքագիտութիւն ասելով կը հասկնան բարեւելու, բարեւ տալու, նախաձեռն շարժումներ ընելու, շատ արեւեր ասելու, քանի մի լեզուներով թոթովելու և այլ այն տեսակ վարմունքներ ։ Ոմանք քաղաքագիտութիւն ասելով կը հասկնան փառաւոր հագ

աւելու, ուտելու, խմելու, շատ փոքր աւորներ և ծառաներ պահելու և այլ նմանօրինակ սովորութիւններ։ Իսկ ոմանք, որ ամենէն ցաւալին է, քաղաքագիտութիւն ասելով կը հասկընան ճարտարամտութեան, հնարագիտութեան, սուսը՝ ճշմարտի, անիրաւը՝ իրաւի տեղ փաճառելու վարպետութիւնները։ Սինդիկատ, այս կարծեցեալ քաղաքագիտութիւնները ոչ միայն փնտռելու և գովելու արժանի յատկութիւններ չեն, այլ և եկեղեցականի համար բոլորովին գաղաղակաւ տուած են։

Աստի, ժողովուրդը իրատ շատ կը շահուի, եթէ իր չիմացած և չհասկացած յատկութիւնը, որ է քաղաքագիտութիւնը, չը փնտռէ առաջնորդացու անձին վրայ, այլ նորա փոխարէն փնտռէ ժողովրդասիրութիւն և արդարասիրութիւն, որ ինքնին կարող է ճանաչել։ Ժողովուրդը կարող է ճանաչել առաջնորդի ժողովրդասիրութիւնը, երբ կը տեսնէ որ իր անձին համար չը հոգար առաջնորդը, այլ իր հօտին համար, երբ կը տեսնէ որ անձնանուիրաբար վիշտ և տառապանք կը կրէ ժողովրդի իրաւունքը պաշտպանելու համար. երբ կը տեսնէ, որ որքոյր արին և աղքատը հաւասարապէս կը մխիթարուին նորա հայրական խնամքով։ Ժողովուրդը կարող է առաջնորդի արդարասիրութիւնը ճանաչել, երբ կը տեսնէ, որ առաջնորդը մեծաբան և աղքատին մէջ խտրութիւն չը դնէր, այլ հաւասարապէս կը խրատէ և կը յանդիմանէ, զրկեալներուն պաշտպան կը հանդիսանայ, կաշառակերութեամբ և զօրաբաղութեամբ չը մեղանչէր իրաւանց, օրինաց և պատկառելի սովորութեանց դէմ, և այլն։ Ժողովուրդը պարտական է իմանալ, որ ժողովրդասիրութիւնը և արդարա-

սիրութիւնը առաւել բարձր կատարելութիւններ են առաջնորդի համար, քան թէ քաղաքագիտութիւնը. վասն զի ժողովրդասիրութիւնը մարդը դիւցազուն կ'առնէ և արդարասիրութիւնը կը յաղթանակէ ամեն կարծուած քաղաքագիտական ճարտարամտութեանց։ Առաջնորդը թող սիրէ ժողովուրդը և յարգէ ու պաշտպանէ իրաւունքը, այնուհետեւ քաղաքագիտութիւնը իրեն կը հետեւի և ոչ թէ ինքը քաղաքագիտութեան։ Ժողովուրդը կարող է բաց յայտնաւ տեսնել աւելի տեսանելի արժանաւորութիւններ փնտռել առաջնորդացու անձին վրայ՝ դպրոցներու և եկեղեցիներու պայծառութեան նկատմամբ և մատաղ սերունդի դաստիարակութեան նոյն իսկ ժողովրդի հոգեւոր մխիթարութեան նկատմամբ, թողունք ուրիշ քանի մի առաջնորդական յատկութիւններ եւս, որոց վրայ յետոյ պիտի խօսինք։

Իայց պիտի ասուի մեզ թէ՝ ժողովուրդն Բնչպէս կարող է առաջնորդական օրինաւոր ընտրութիւն առնել, քանի որ մեծ մասամբ իր եկեղեցական պաշտօնեայքը իրեն համար անժանօթ են։ Այս իրաւայի է. բայց չը գիտենք թէ յանցանքը որուն վերագրենք, ժողովրդին, թէ եկեղեցական վարդապետներ։

Արքան եպիսկոպոս և վարդապետ, որքան քահանայ և սարկաւազ կան ազգի մէջ. — ո՞վ գիտէ, ի՞նչ վարք ու բարք և ի՞նչ ուսմունք ու պարագմունք ունի իւրաքանչիւր եկեղեցական պաշտօնեայ, — ո՞վ գիտէ։ Արքայի գիւղեր կան որ առանց քահանայի են, և որ քան քահանայք և վարդապետներ կան, որ մեւրացկանութեամբ թափառական կը շրջին. — ո՞վ գիտէ։ Արքան օրինաւոր վարդապետներ կան և որ

վանքերու անկիւններու անյայտութե մէջ կը մնան եւ որչափ սնապարծ ե ինքնացոյց անձինք կան + որ քաղաքներու մէջ քարոզչութեան եւ առաջնորդութեան պաշտօններու կը հետամը տեն . — Եղբայրք : Նոյն այսպէս լինելէն յետոյ՝ զարմանալի չէ ուրեմն, եթէ արժանաւոր եւ համեստ մարդիկ չառ անգամ յետ կը մնան , եւ անարժան ու ինքնացոյց անձինք յառաջ կ'անցնին եւ զանազան պաշտօններ ըստանձնելով ժողովուրդն ու վարչութիւն կը յագնեցնեն :

Իսկ եթէ ամբողջ եկեղեցականաց թիւը, բարոյական եւ նիւթական վիճակը, որ վանուց միաբանութեան պատկանիլը, ինչ արժանաւորութիւն ունենալը եւ այլ այսպիսի ծանօթութիւններ չգոյն յայտնի լինէին : Եթէ այժմեան անհաճոյ իրողութիւնները եւ անուանարկութիւններն ու խռովութիւններն պիտի լինէին . — Ներքեմք կարծեր, վասն զի այն ժամանակ ընտրութիւններն եւ գործողութիւններն գիտութեամբ կը կատարուէին եւ ոչ թէ այժմեան պէս անգիտութեամբ : Սակաւանդ այս մի կարծիքն եւս ունինք, որ եթէ ամեն առաջնորդական անձինք որ եւ ինչ վստիք միաբանութեան պատկանէին եւ ըստ ամենայնի ապահով լինէին , որ առաջնորդութենէ ելնելէն յետոյ անշուշտ պատրաստի հաց եւ հագուստ պիտի ունենային , այնքան կաշառակերութեան, սիմուլկանութեան եւ այլ յափշտակութեանց մէջ չէին զառաժանիր, այնքան ցած մոխրապաշտութեամբ չէին շողորմութեւ մեծատունները եւ արհամարհներ ազգատը եւ տնանկը . արդարութեան եւ իրաւանց համար կը լինէին նախան ձախնդիր, տէրութեան ատենից մէջ համարձակ եւ պաշտօնէ հանուելու մասին անհոգ : որովհետեւ ապահով

կը լինէին , որ խաներու անկիւնները չը պիտի տառապին եւ ի գրուես մեծամեծաց չը պիտի գեգեքին : այլ ուղիւ զակի իրենց միաբանական վանքը պիտի քաշուին , ուր մի կտոր հաց եւ սենեակ պատրաստէ իրենց համար : Եւ դարեւ մենք կը հաւատանք, որ անշահասիրութիւնը արդարասիրութիւնը եւ այլ գեղեցիկ յատկութիւնները կը թուութեան արդիւնք են եւ ոչ արտաքին հանգամանքներու , բայց այն պիտի պարագաներ՝ կան , որ տկար մարդկանց շահասիրութեան եւ աւերաւութեան պատճառ կը տան : Սակայն եկեղեցականաց եւ աշխարհականաց մէջ փոխադարձ սէր , յարգ , պատիւ եւ աջակից գործունէութիւն եւ ազգաշինութիւն յառաջանելու համար՝ ամեն պարագաներ գիտելու , քննելու եւ այնպէս տնօրինելու է :

Ներքեմք տակաւին չը գիտենք թէ վերաքննել Սահմանադրութիւնը թիւ պայմաններ կը պարունակէ առաջնորդութեանց նկատմամբ , բայց որովհետեւ առաջնորդութիւնը խիստ կարեւոր եւ փափուկ ճիւղն կը համարուի մեր չգոյն վարչութեան , աւերորդ չենք գտիր մեր համոզումը յայտնել այս մասին :

Սահմանադրական տեսչութեան չը ջանին մէջ պատահած անտեղութիւններէն ազատ մնալու համար՝ հարկ է անշուշտ . —

Սահմանադրող վիճակային ժողովը որ միաձայն հաւանութեամբ ընտրուած եւ առաջարկուած լինի :

Սահմանադրարանին մէջ ժողովը որ մասնակցութեամբ ընտրած ժողով լինի , թեմական գործերու վրայ առաջնորդի հետ խորհելու եւ տնօրինելու :

Սոյն յիշեալ ժողովը իր մէջ առանձին ճիւղ կամ առաջնական խորհուրդ քանիեւ յատկապէս գաւառաց

կան կամ վիճակային դպրոցներու բա-
րեկարգութեան և յառաջագիմութեան մասին հսկելու և

Որ երկու ժողովները առաջնորդի
հետ միասին տարին միանգամ վիճակոյ
ին գործառնութեանց մասին հաշի-
տան ժողովորդին և նոյն հաշիւը ա-
ղարկեն Վագային վարչութեան և

Որ ամեն ձեռնադրութիւն ժողո-
վորդի հաւանութեամբ և Վագային
վարչութեան գիտութեւ կատարուի :

Որ նշանակած պայմաններէն յայ-
տնի է, որ մեր գլխաւոր նպատակն է ամ-
բաջնել ժողովորդի յարաբերութիւնը
առաջնորդի հետ և առաջնորդի յարա-
բերութիւնը՝ Վագային վարչութեան
հետ, որ մեր լիկեղեցւոյ վարչական ըւ-
կըցութիւնք բուն արմատը և այս յատ-
կութեան մէջ կը կայանայ, և այս ընդ-
հանուր զաւակաց սերտ միութեամբ է,
որ կարացեր է դիմագրաւել շատ արհա-
ւիրներու և փոթորիկներու և իբր ժո-
ղովորդի և եկեղեցականաց ճակից գոր-
ծակցութեան ու սիրոյ կապը ամրա-
նայ, այնուհետեւ կը վերանան այն
նորամուտ աղաղակները, որոնք վեր-
ջին ժամանակներս անխորհրդաբար
կը կրկնուին թէ կղերը Վագին կը վե-
նասէ, կղերը յառաջագիմութեան ար-
գելք է, կղերը անպիտան է և այլն
և այլն և յորամուտ անուանեցինք այս
աղաղակները, որովհետեւ Հայու բը-
նական աղաղակներ չեն, այլ լարու
պայի մէջ պապական կղերի դէմ կրկ-
նուած աղաղակներու արձագանգն է,
որ այսօր մեր Վագին մէջ կը կրկնուի տա-
րադէպ, Տարադէպ ասացինք, որովհե-
տեւ մեր ազգային եկեղեցականու-
թեան և պապական կղերականութեան
մէջ ահագին անդունդ կայ Պապական
կղերը ժողովորդականութենէ արտաքոյ
մի առանձին հզօր մարմին կը կազմէ և
ժողովորդի դէմ կը մագառութիւն Հայ ե-

կեղեցականութիւնը ուղղակի ժողո-
վորդէն կը բխի և ժողովորդէն կախում
ունի, կամ, լաւ ևս է ասել՝ ժողովորդի
հետ մի մարմին կը կազմէ հայրական
և որդիական առնչութեամբ և Պա-
պական կղերի պատմութիւնը երկար
դարերէ անտի մի յարատեւ պատե-
րազմ եղած է ժողովորդի զարգացման և
ազատութեան և լուսաւորութեան
դէմ, իսկ Հայոց մէջ համարեա թէ
եկեղեցականները եղած են ուսումնաւ
սիրութեան և գրագիտութեան ա-
ռաջնորդ ժողովորդին և Պապական կղե-
րի կրթութիւնը, վարմունքը, միաձե-
համամութեան մէջ ձուլուած է, իսկ
մեր եկեղեցականներէն իւրաքանչիւրը
առանձին գաղափարի և առանձին ըն-
թացից տէր է, և հետեւապէս բոլորո-
վին անկարող առանձին կուսակցու-
թիւն կազմելու ժողովորդի դէմ Սա-
տի և մեր եկեղեցականութիւնը պա-
պականութեան նմանեցնելը և քարկո-
ծելը բոլորովին անտեղի է և լիթ վեր-
ջին ժամանակաց մէջ մեր եկեղեցակա-
նութեան փայլը նսեմացած է և այս առ-
գային վիճակի աղէտից հետեւապէս է,
որուն ենթակայ է նոյն ինքն ժողովուր-
դը և կարճ ասելք մեր լիկեղեցւոյ ոգ-
ւոյն նայելով, (որ եկեղեցական պաշ-
տօնէից ընտրութիւնը ժողովորդին կը-
վերագրէ) եթէ եկեղեցականաց մէջ,
անվայել ընթացից տէր անձինք ևս կան,
պատասխանատուն մենք գարձեալ ժո-
ղովուրդը կը համարենք, որ իր ընտրո-
ղական պարտաւորութեան մէջ բոլո-
րովին անհոգ է, և միայն գանգատե-
լու և բամբասելու հակամիտ և յայտ
անելով մի գուցէ կարծուի թէ մենք կ'ու-
ղենք արդարացնել որ և իցե եկեղեցա-
կանի թերութիւնը և ընթացքը քաւ լի-
ցի, մենք այնչափ վեճ ժխնդիր ենք պո-
մասին, որ ի բոլոր սրտէ կը փափաքէինք,
որ ամեն տեղ եկեղեցականք իրենք

դատարանի իրենց անպիտան պաշտօնակցի ընթացից գէժ եկեղեցական նշույթ տն պատիւը պաշտպանէին եւ թերութիւնները ուղղել ջանային , որպէս .գի մէկի յանցաւորութեան պատճառաւ անխորտուր ամենքը չը դատապարտուէին , ինչպէս որ յաճախ կր տեսնենք ներկայ ժամանակի մէջ .

Վենք այնպէս գիտենք, որ եթէ ժողովուրդը իր ընտրողական պարտուց՝ և եկեղեցականները իրենց վրասմ կուլման մէջ միախորհուրդ և միաբայլ ընթանային երբէք այն սատնա սրբտու թիւնը տեղի չըպիտի ունենար, որ պատր կարծես թէ նմաւ բելի կը լինի ժողովրդի և եկեղեցականաց մէջ, Վարձեալ կ'ասենք շնորհ լով, որ եթէ ժողովրդականք և եկեղեցականք քաջ հասու լինէին իրար հետ ունեցած փոխադարձ յարաբերութեանը և պատասխանատուութեանը, երբէք, բնաւ երբէք չէին արձաւ դանգ տար մեր Վզգին մէջ այս փառաշաճայն աղաղակները՝ թէ՛ կղերը անպիտան է, կղերը փնաստար է և այլն:

Թողունք այս ընդհանուր կետե-
րը և դարձեալ առաջնորդութեան
խնդրոյն գալով՝ խօսինք սակաւ ինչ
առաջնորդի կատարելութեանց եւ
պարտուց վրայ և վերջ տանք ներկայ
գրուածքին :

Լուսջնորդի անձը բարեգործող կատարելութիւնները կամ առաքինութիւնները այսպէս կը թուարկէ՝ «Պօղոս առաքելալն՝ անարատութիւն հեղուքութիւն, յոգնութիւն, պարկեշտութիւն, հիւրանշանութիւն, ոտառցումնութիւն, հանքարքումն, աշնակախումն (1), առաջնորդութիւն, յաժարութիւն, հաւասարելոյնսմութիւն, զեր, համբերութիւն հալածանաց և չարչարանաց (2), և մանաւանդ արկնութիւն վա-

սըն թարգմանի առետարանական
բանից ։ Պոյս առաքելոյ պատուիրած
առաքինութիւնները խիստ գեղեցիկ
կերպով բացատրած է մեր Շնորհալի
հայրապետը իր Խղհանրականի այն
Թղթայն մէջ , զոր ուղղած է յանուն
սուսնորդաց ։ Ընտանորդական պաշ-
տաւորութեանց վրայ խօսած է յատկա-
պէս և Սահակ Պարթե երանելի հայ-
րապետը իր ընտիր կանոնադրութեան
մէջ ։ Վասն որոյ և մենք ոյն ընտիր
հայրապետաց երկասիրութիւնը մատ-
նոնիչ առնելով իբրեւ ուսումնասիրելու
գեղեցիկ նիւթ առաջնորդական պաշ-
տուց նկատմամբ՝ համառօտենք մեր
ասելիքները ։

Ճողովուրդը կարող է ունենալ տեսակ տեսակ վշտեր և հիւանդութիւններ ւ թէ՛ մարմնական և թէ՛ հոգեկան, թէ՛ արաաբքին և թէ՛ ներքին, լ՛ըստ քին վշտերն են հարստահարութիւնը աղքատութիւնը, հիւանդութիւնը և այլ ծախսողութիւնը, որոց պարտէքաջ տեղեակ լինիլ առաջնորդը, որ ոչ միայն վշաակցի ժողովրդին, այլ եւ ջանայ մխիթարել, նոյն վշտերուն եւ տառապանքներուն դարման և սփռփանք. հայթայթելով Ճողովրդի մէջ կարեն գտնուիլ ներքին հիւանդութիւններ, ինչպէս են մալութիւն, ագիտութիւն, սնապաշտութիւն, ագի ասելութիւն և խռովութեան, ագի զրկողութեան ընկերին և այլ սոյն տեսակ դարոյական ախտեր, որոնք, եթէ երկար շարափին, կարող են իւր պատ պապականեւ ժողովուրդը, բարոյապէս անդամալուծել ւ ի վերջոյ մեռցնել և անունը բառնալ մարդկային սեռի պազպ սերունդի պատմական աղգահամարէն։

Ճողովրդի անդամոց մէջ կարող է սպրդիլ կասկած թերա հաւատութեան, կրօնական անտարբերութեան և յուսահատութեան, և

(1) U. S. S. 9. 2-3.

(2) P. 345, q. 10-11.

քով հաւատոյ հիմունքը կը քայքայուի, և հարկաւոր չարիք կը հորդեն՝ ի կործանումն ընկերականութեան, իւր տի առաջնորդի ամենամեծ պարսպն է ժողովրդի այս ամեն ներքին հիւանդութեանը վշտակօրէի և ամեն ջանք և խնամք ի գործ դնել տոյն օրինակ աստաւորութենէ ժողովուրդը սրբելու և ազատելու : Ս' ասն զի այս տեսակ ակտերով վարակուած ժողովուրդը շարունակ բարոյական գերութեան մատնուած կը մնայ, և եթէ չըմբարդուի, կարող չէ երբեք ճշմարիտ ազատութիւն վայելիլ : Ճշմարիտ կ'աներ, այն մարդը որ ժողովրդեան այս ցաւերը ոչ կը զգայ և ոչ կը ցաւի, աւելի լաւ է որ առաջնորդութեան նուիրակն պաշտօնէն բոլորովին հեռու դնուի և իւր անձը դատապարտութեան չըմատնէ, ինչպէս կը պատուիրէ Նիկիի . « Նիկի ամենայն եղբարցն հիւանդութիւն քեզ ոչ ցաւ է, մի լինիր առաջնորդ Դ : Ս' ասն զի, առաջնորդը այն ժողովրդաւէր հոգին և զգացմունքը պիտի ունենայ, որ առանց իւր խղճէն և ժողովրդէն յանդիմանուելու՝ կարենայ համարձակ աւել . « Ս' որ ի ձէնը հիւանդանայ և ես ոչ հիւանդանամ Դ :

Ս'եր առաջնորդներէն շատերը փոխանակ ժողովրդի տառապանալը ըստ փոփանք մատուցանելու՝ նոյն իսկ ինքեանք ամեն կերպով տառապանք կը լինին ժողովրդի համար : Փոխանակ ժողովրդի հետ միանալու և արտաքին արհաւիրներուն դիմագրելու, ինքեանք ժողովրդի գէմ կը զինին և կուտակցութիւն կիրքերով կ'երկպառակեն ժողովրդի եղբայրական և քրիստոնէական միութիւնը : Շատերու անձնասիրութիւնը չը գրգռելու համար՝ չենք ուզեր ականէ յանուանէ յիշատակել ամեն բան : Իսկ ի հարկէ հայ լը

րագրաց ընթերցողներուն արդէն ծանօթ են վերջին քանի մը տարուան մէջ տեղի ունեցած առաջնորդական և ժողովրդական հակառակութիւնները իրենց այլանդակ հետեւանքներով : Ս'ենք գիտենք և ականէ յանուանէ կը ծանաչենք առաջնորդական անձներ, որոնք իրենց հօտի համար իրենց անձը դնելու պատրաստ են, բայց քիտենք և այն պիտիք որոնք իրենց անձը միշտ վարձկան համարած են, միշտ անփայլ, եղած են և միշտ այլ ընդ այլ մտած և լեյաւ են փարափի դռնէն :

Երբ եթէ մեր լզը վարչական մի փափուկ պաշտօն ունի, այն առաջնորդութիւնն է, և մեր եկեղեցական նութիւնը եթէ մի գլխաւոր միջոց ունի ժողովրդեան համակրութիւնը գրաւելու՝ դարձեալ առաջնորդութիւնն է, փան զի առաջնորդութիւնը բոլորովին ժողովրդային պաշտօն է :

Ս'իծը, որ կրօնական, օրագրի նշանաբան կը կրէ, ի բոլոր սրտէ կը փափաքի, որ առաջնորդական վիճակները օրինաւորութեան տակ դրուին, առաջնորդները աշխատին քանիւ և գործով բարի օրինակ լինիլ հօտին, որպէս զի, չայ եկեղեցականութիւնը կարենայ օր աւուր կատարել այն նուիրակն պարտքը, որուն համար ուրիշ տած է Մատուծոյ և մարդկան առջեւ, որ է Նիկեացի կամ Մատուծոյ Գերդաստանի մէջ յառաջանել աստուածային շնորհաց, ճշմարտութեան և մարդասիրութեան թագաւորութիւնը :

ԻՌՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

Նախնի եռայծմեան Հայր Կարառանարու
Քեան դեմ : Նախնի Մեղի քաջունի :

Դժգային պարբերականները բա-
ւական ժամանակէն ՚ի վեր անընդ-
հատ կը հրատարակեն Սոսի, Սանայ
կարնոյ և այլ գաւառաց հարստահա-
րութիւնները և Կրօնի ու մարդկային
պատուոյ դէմ եղած սոսկալի արարք-
ները, որոնք վայրենի Քիւրտերու
ձեռքով կը գործուին ՚ի վնաս և ՚ի նա-
խատինս Հայ ժողովրդեան : Այս
անցքերը, որոնք իրենց վայրագ ե-
րեւութիւնով ոչ միայն զգայուն Հայու-
սրտի խորքը կը շարժեն, այլ և մարդ-
կային պատիւը ճանաչող օտարականի
հոգին եւս ՚ի վրէժխնդրութիւն կը
վաւերեն, այս անցքերը, որոնք վերջին
ժամանակս գրաւած են Օսմանեան
կառավարութեան մտադրութիւնը և
որոց մասին հետզհետէ տնօրէնու-
թիւններ կը լինին, այս անցքերը ի-
րենց արդած սատակ տալաւորու-
թեամբ մի տխուր խորհրդածութեան
կը հրաւիրեն զմեզ :

Այլ կը պատկերացնենք մեզ հին
և նոր հայութիւնը իրենց բոլոր գը-
ծադրութեամբ, մի խորին Թախծու-
թիւն կը տիրէ մեր սրտին վրայ, Սա-
սուն զի կը տեսնենք, որ Քիւրտերու
հարստահարութիւնները Յուսուսի,
Բուղայի, Թեմուրլանգի, Չինգիս-
խանի և Հահաբատի աւերմունք-
ներէն ահռելի չեն, որով Հայոց աչ-
խարհը մերթ ամայացաւ հրկիզու-
թեամբ և գերութեամբ և մերթ ող-
ղեցաւ արեամբ : Կը տեսնենք որ Քիւր-
տերը Հայոց ազգէն բազմաթիւ չեն,
բայց կը վհատինք, երբ համեմատելով
կը տեսնենք միանգամայն որ նախնի հա-
յութիւնը սոսկալի արհաւիրներու

դիմադրաւելու հոգի կը կրէր, իսկ
այժմեան հայութիւնը անարիւն և ան-
կենդան դիակի կը նմանի : Հին հայու-
թիւնը իւր պատիւը, իւր Կրօնի սրբու-
թիւնը պաշտպանելով կը մեռնէր կամ
կը մեռուցանէր պատերազմի դաշտին
վրայ և արիւնահեղ հալածանքներու
մէջ : Իսկ այժմեան հայութիւնը թեթե-
ւամիտ տղայի նման միայն կ'ողջայ և կը
ճչայ և կամ ընդարմայած ծերունիի
նման լոկ անէծքներ կը կարդայ : Հին
հայութիւնը պատուով մեռնելով ան-
պատիւ կեանքէն հարիւրապատիկ ան-
գամ աւելի նախապատիւ կը համարէր-
իսկ այժմեան հայութիւնը ստրկական
ցածութեամբ իւր պատիւը կը զոհէ
իր աւօրեայ կենաց պատապարտութեան
համար : Հին հայութիւնը կը տագ-
նապէր, բայց կը գործէր, իսկ նոր հա-
յութիւնը կը տագնապի, բայց միայն
կը խօսի : Ի՞նչ ահագին անդունդ հին
և նոր հայութեան մէջ ազգային և կը-
րօնական պատուոյ նկատմամբ : Հին
հայութեան պատմութեան մէջ արիւ-
սրտութեան և կրօնասիրութեան դի-
ցազնական գեղեցիկ օրինակներ կը
կարդանք և կը մխիթարուինք : Իսկ
մեր գաւակները պիտի պատկառին մեր
այժմեան հայութեան սրտմոլութիւնը
կարդալով : պիտի պատկառին, երբ
կարդան, որ Հայու սրբութիւնը,
Հայու ամուսինը իւր առջեւ անար-
գուեր են խումբ մի Քիւրտ ելուզակ-
ներէ, և Հայը իբրեւ անգգայ անա-
րիւն և անսիրտ արարած՝ անշարժ և
անմուռնչ նայած է : Պիտի պատկա-
ռին, երբ լսեն, որ գաւառական Հայ-
երը իրենց մարդկութեան և ազգու-
թեան պարտքը կատարած համարած
են՝ միայն ողբախառն նամակներ և տե-
ղադրութիւններ ուղղելով Պօլսոյ ազ-
գային Սարգսութեանը, և սա՛ երբեմն
անմտադրութեան տալով և երբեմն

միայն Վառաձարութեանը իմացնելով կարծեր է թէ լրուում տուած է օրի նայ և մարդւորէից : Վայ այն թշուառ պատմագրին , որ պիտի ստիպուի իւր ազգի ներկայ ցածութիւնը , տղայաւ կան ողբն ու կոծը , Վիւրտերու հա ճայից ստրկանալը և մանաւանդ ան սիրտ և անզգայ մարդկութիւնը պատ մութեան մէջ առնուլ և ապագայից աւ անդէլ :

Թող ամենեւին չը նեղանան մեր գաւառական ազգայինք , մանաւանդ Սուշի և Վանայ Հայք , մեր խիստ կօղբերէն , վասն զի երբ իրենց նամակ ները և տեղագրութիւնները կը կար դանք լրագրաց մէջ , որչափ որ կը սրտ մտնէր Վիւրտերու բարբարոսութեան դէմ , այնչափ եւս արդար ցամամբ կը պրտմոնէր իրենց ցածութեան և սառ նասրտութեան դէմ և կրտիրուինք խորին թախծութեամբ իմաստասիրել , որ կամ հայութիւնը խաղառ մեռած է գաւառաց մէջ , և կամ նամակաց և տեղագրութեանց պարունակութիւնը չափազանց է և անստոյգ : Վասն զի , երբէք կարող չենք երեւակայել , որ մարդու կրօնական և բնոտ անեկան պա տիւր իւր առջեւ չորաչար ունահար լինի և ինքը նայելով և վշտանալով մի այն գոհ լինի : Այս կրօնասիրութիւն և մարդկութիւն չէ , այլ կատարեալ անզգայութիւն , կատարեալ մեռելու թիւն :

Վուցե հարցուի մեզ թէ ի՞նչ կա րող են առնել գաւառական Հայերը Վիւրտերու բարբարոսութեան դէմ : Կենդանութիւն , արիւն և սիրտ ունե ջող մարդկանց համար յայտնի է արդէն այս հարցման պատասխանը , և մենք բացատրել աւելորդ կը համարինք , վա տըն զի կրօնասիրութեան և ազգասի բութեան քաղաքործութիւնները հարց ու պատասխաններով և փաստաբա

նութիւններով չեն վճարուիր , այլ սրտով և եռանդով : Վասն այն սառնա սիրտներու սիրտն անգամ ջերմացնե լու համար և հայրական հին կենաց գեղեցիկ օրինակով նորերու անզգա յութիւնը յանդիմանելու համար արժան կը համարինք ոչ թէ Սէջի հին տղամարդի , այլ կին մարդոյ ա րիասրտութիւնը յառաջ բերել , ու րուն ականատես եղած է պատմիչն ին քըն թովմայ Սեծոբեցին :

« Վայց զարմանալի գործ մի գործու եցաւ այս աւուր մէջ , կ'ատէ յի չեալ պառմագիրն : Սի երկիւղած և հաւատարիմ կին Սուշ գաւառէն՝ ու նէր մի յոյժ պատուական և բաղձալի որդի , որ դէմքով հրեշտականման էր և հասակաւ եօթն կամ ութ տարե կան : Երբ Լրեւելից հեթանոս եւ բարբարոս ազգաց զօրքերը խուծայ ընրան վրայ բարձրացան , քրիստոնէ ից շատերը աստ և անդ փոխած ամ լացած էին անսառնելու և ծմակ ներու գաղտագողի տեղերը : Լ'սորէն ները տեսնելով այս՝ կ'արշաւէին քրիս տոնէից վրայ և կամէին գերել : Իսկ տղորմելի սրբասէր և երկիւղած մայրը յետ գաւառալով և տեսնելով , որ կը գան կը մօտենան չարագործները՝ մա նուկը իր ձեռքէն առնելու , սուրը ձեռքն առաւ և իւր ցանկալի որդին մորթեց և իբրեւ անմեղ գառն պա տարագեց ի սէր անմահ գառն (Յի սուսի Քրիստոսի : Երկիւղած կինը իւր որդին փոխադարձ տուաւ երկնաւ ւոր Հօրը , որ իւր միածին լորդին՝ Վառն անարատ պատարագեց զենով և խա յելով սուրբ Վողգոթայի խաչի վրայ լի ինքը մանկան մայրը սակաւ ինչ յառաջ երթալով և մի բարձրաւան դակ քարի վրայ բարձրանալով ինքզին քը ի վայր ընկեց և գոհութեամբ վառ աւարելով Յիսուսի Քրիստոսի ա

նունը՝ աւանդեց հոգին 7 16-ն աւ
բեծութիւն, 17-ն արիստոտելութիւն
և 18-ն պանչելի նիւթ թատրերգու
թեան:

Կը տեսնենք ահա, որ Սէնցի կինը
իւր պատիւը պահպանելու համար և
որդին ապագայ հաւատուրացութենէ
կամայ չորիքներէ ազատելու համար՝
աւելի լաւ կը համարի իւր որդւոյ
հետ միասին զոհուիլ՝ քան թէ կեն
դանի մնալ, բարբարոսաց ձեռքը մատ
նուիլ և անպատիւ կեանք ունենալ:

Եթէ այս դիւցազնուհի կինը այժ
մեան Սէնցի կամ Վանցի կանանց
հետ համեմատենք և տեղական նկա
րագրութեանցն եւս հաւատ ընծայ
ենք, արդեօք 17-ն ահագին անդունդ
պիտի տեսնենք հին և նոր հայ կա
նանց մէջ: 17-ն ահագին տարբերու
թիւն սիտի գտնենք հին Սէնցի քա
ղուհւոյ և այժմեան Վասպուրական
գաւառի հայ կանանց մէջ, որոց թու
քամբթ կենաց նկարագիրը, այլ տե
ղական աւերանաց հետ, կը կարգանք
Վասպուրականի տեղագրութեան մէջ,
որ գրուած, ստորագրուած և զըր
կուած է Ղզգային վարչութեան (1)。
17-ն քան նախատական են հայութեան
յարգը ճանաչող անձանց համար տեղա
գրութեան այս խօսքերը թէ. «Քիւր
տերը Հայոց կանայքը գրեթէ իւ
րացուցած են 7 16-ն իրաւ է նոյն
տեղագիրը և ոչ եղբերուաբաղ, աւելի
լաւ էր որ Վասպուրականի կանանց
և մարդկանց անունը չլինէր աշխար
հի երեսին, քան թէ այս տեսակ վատ
և նախատական անուն կրէին: Եթէ
ստոյգ են Վանցի և Սուշի տեղա
գրերը, մեծ ամօթ տեղական հայ բը
նակաց, որոնք իրենց ցածութեան և
ամարդութեան նկարագիրը հրապա
րակ կը հանեն առանց պատկառելու:

Եթէ Քիւրտերը Հայերէն սակաւա
թիւ չլինէին, եթէ Օսմանեան Տէ
րութիւնը Քիւրտերուն պաշտպան լի
ներ (որ այնպէս չէ), դարձեալ Հայք
չպիտի յուսային որ իրենց մարդկային
և կրօնական պատիւը իրենց աչքի առ
ջ և անարգութիւն, Սրբալսեական կամ
եկեղեցական օրէնք կը կոպէս Հայու
ձեռքերը իւր անձը և սեպհականու
թիւնը պաշտպանելու համար ամեն մի
ջոյգ որո՞ղ դնելու, և պատմական որ աստե
նի առջև կարող են արդարանալ գաւա
ռականք իրենց ցածութեան և վատա
ւորութեան համար, քանի որ թէ Վրոն
թէ փրկիտօմայութիւն և թէ քաղաքա
կըրթութիւն միաբարբառ կը պարտա
ւորեն զմարդ իր իաւունքը, իր անհա
տական ու ազգային պատիւն և իր կրօ
նական անբծութիւնը կենօք և մահու
ամբ պաշտպանելու: Եւս ժողովրդ
ները, որոնք վրէժխնդիր չեն իրենց ի
րաւանցը, պատուոյն և կոչմանը, ի
րենց կրօնական և ընտանեկան սրբու
թեանը, այն տեսակ ժողովրդները ա
նասուններու երամակ են, քան թէ ժո
ղովուրդ: Եւս կարգէն են մեզ հա
մար Տարնոյ և Վասպուրականի ներ
կայ հայ բնակիչները: Եթէ, ինչպէս
ասացինք, ստոյգ են իրենց տեղագ
րութիւնըն: Երգարեւ՝ մեծ վիշտ է
մեզ այս խօսքերը արտասանել մեր ա
րեւնակից և կրօնակից եղբարց համար,
բայց աւելի լաւ է աժմէն արտասուել
այս ազգային անդգայութիւնը, քան
թէ ապագայ սերունդին թողուլ. ա
ւելի լաւ է այժմէն կշտմաբել, քան
թէ ազգային պատմութեան գառն
դատաստանին թողուլ: Սեր Սէնցի,
Բաղնէցի, Սղերուցի, Վանցի և Պաշ
աղիսոյի ազգակիցները, եթէ կը փափա
քին իրենց նախատինքը բառնալ և ի
րենց մարդկային կոչման համեմատ ք
րինաւոր տեղ գրաւել պատմութեան

(1) Տճ. Մատիս Թիւ 908.

մէջ, պարտաւոր են, ոչ թէ տղայի նման լալ պառաւի նման անիծանել և ստրկաբար աղաղակել թէ Վիւրսեբը այսպէս կ'ընեն, այնպէս կ'ընեն, մենք չենք կարող դիմանալ, մենք պիտի գաղթենք, և այլն այլ պարտական են իրենց լըծնի և ընտանեկան սրբութեան համար, իրենց մարդկային կոչման և արժանաւորութեան համար՝ պաշտպանողական սովոր նախապատիւ համարել ստրկական վատաստութեանն, արիւնական նախանձախնդրութիւնը՝ արդայական լաց ու կոծէն և պատուաւոր մահը՝ անպատիւ կեանքէն։ Այս կը պատուիրեն օրէնք և մարդկութիւն, այս կը պահանջեն իրաւունք և պարտք։ Ով ականջ ունի, թող լսէ, ով սիրտ ունի, թող զգայ։

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՊԱՍՏԱՆՈՅ

(Երբանակութիւն, տես թիւ 8)։

Հայրս յարմար առիթ համարելով անոր Լաւրէն Տաթևը տուաւ, իրեն զբօսանաց ժամերուն մէջ կարգալու։ Այս զանոնք տեսնելով և առանց ոչ մի բացատրութեան կարօտութիւն ունենալու հասնալով սկսաւ ինքն ու յօրինել, և այնքան յառաջացաւ, որ միշտ ներկայ կը գտնուէր այն շաբաթական ժողովներուն, ուր փարիզի բոլոր հանձարեղ անձինքը կը ժողովէին իրենց երկասիրութիւնները բերելու՝ կամ ուրիշները քննելու համար։ Եղբայրս այս ժողովոց մէջ նշառաւոր էր թէ քննութեան և թէ իրեն արդեանց համար, որովհետեւ ինքը

չարունակ նորանոր բաներ կամ իրողութիւններ բերողներէն մէկն էր։ Այս կաճառաց կամ ժողովոց մէջ Խաւրիայէն, Վերմանիայէն և ուրիշ օտար երկիրներէն զրկած խնդիրներ կային որոյ իւրաքանչիւրին վրայ եղբայրս իրեն կարծիքը յայտնեց, այնքան ճշգուծեամբ որ ուրիշներէն մէկը չէր կարողացած, քանզի այնպիսի կենդանի լոյս մը ունէր անիկա, որ պատահեցաւ երբեմն ուրիշներէն չը նշմարուած սխալները ինքը տեսաւ և դարգէց։ Սակայն այս բոլոր ուսմանց մէջ երկրաչափութեան՝ միմիայն իրեն զբօսանաց ժամանակ կը պարապէր, վստի՛ զի ըստինական լեզուն կանոններու վրայ կը սովորէր, զոր Հայրս առանձինն յօրինած էր։ Այս որովհետեւ այս գիտութեան մէջ, իրեն այնքան եռանդեամբ փնտռած ճշմարտութիւնը կը գտնէր, ուստի ասոր վրայ այնպիսի գոհ գտնուեցող, որ բոլոր իւր մտադրութիւնը դարձուց անոր վրայ, և այնպէս յառաջողիմութիւններ գրաւ անոր մէջ քիչ ժամանակէն, որ իւր տասն ու վեց տարին խալիֆայի վրայ ճառ մը գրեց, և այս՝ մաքի այնպիսի մեծ ճիգ մը համարուեցաւ, որ ամեն մարդ կրէր թէ Լաւրէնի թեան երկրաչափէն ի վեր երբեք այսպիսի կատարեալ գործ մը չը տեսնուեցաւ, և իմաստուն անձինքը կը խորհէին զանոնք տպելու, զի նոքա կ'ըսէին որ այն երկը միշտ զարմանալի պիտի ըլլայ, և նաեւ եթէ տպուէր որ այն ժամանակի մէջ ասիկա հնարողը տասն ու վեց տարեկան հասակին մէջէր, աւելի այս պարագայս պիտի յաւելնէր աւելորդ արժանաւորութիւնը, բայց որովհետեւ եղբայրս՝ փառափրութեան և համբաւոյ տենչը իր մէջ չունենալով՝ արժէք չը տուաւ անոր շատ և այսպէս այս երկը չը տպուեցաւ։

Այս ժամանակներու մէջ եղբայրս՝
լատիներէն և յունարէն կ'ուսանէր
և բայց 'ի յայտմանէ, ճաշի ժամանակ
և ճաշէն վերջը, հայրս երբեմն տրա-
մաքանութեան և երբեմն բնագիտու-
թեան և փիլիսոփայութեան ուրիշ
մասանց վրայ կը խօսէր անոր, և այս
է իրեն բոլոր ուսածները, առանց
վարժապետն մը երթալու, և անոնց
համար հօրմէս զատ ուրիշ վարժապետ
չունեցաւ, նոյնպէս և յետոյ սովո-
րածներուն համար: Հայրս՝ անոր այս-
պէս ամեն գիտութեանց մէջ ըրած
յառաջադիմութեանց վրայ շատ կ'ու-
րախանար, բայց չընձմարեց որ այն մեծ
և շարունակեալ զբաղումները այսպի-
սի մի փափուկ հասակի մէջ անոր ա-
ռողջութեանը կարող էին շատ վնա-
սել, և յիրաւի տասն և ութը տարե-
կան էր սկսաւ նա տկարանալ: Իսկ
հիւանդութիւնը զոր նա կը դատար,
այն ատեն այնքան զորաւոր չըլլալով,
չկրցաւ զայն իւր սովորական զբաղում-
ներէն արգիլել: այնպէս որ նա իւր
տասնութ ինը տարեկան հասակին մէջն
էր երբ հնարեց թուաբանական գոր-
ծին, որով ոչ թէ միայն առանց գրչի և
առանց հաշուի գործիքներու կը կարո-
ղանայ մարդ կատարել հաշուոյ ամեն
տեսակները, այլ և առանց թուաբա-
նութեան ոչ մի կանոնը գիտնալու,
մարդ կրնայ ընել բոլորը անվերջ ճշ-
գութեամբ:

Այս գործը բնութեան մէջ իբրեւ
մէկ նոր բան համարուեցաւ, վասն զի
մեքենայի վերածեց գիտութիւն մը որ
մտքի մէջ կը գահակալէ, այնպիսի ըս-
տուգութեամբ մը բոլոր համարողա-
կան գործողութիւնները ընելու միջոցը
գտնելով, առանց խորհելու կարօտու-
թիւն մը ունենալու: Այս աշխատու-
թիւնը՝ զինքը շատ հոգնեցուց ոչ
թէ մտածման և կամ շարժման համար

զոր առանց դժուարութեան գտաւ,
այլ այս բոլոր բաները (զանոնք) գոր-
ծաւորաց հասկըցնելու համար: Այս-
պէս զի երկու տարուան մէջ հազիւ
այն կատարելութիւնը ստացաւ, ուր
է հիմա:

Իսկ այս հոգնութիւնն ու տկա-
րութիւնը, զորս ինքը քանի մը տար-
ու ընէ 'ի վեր ունէր, զինքը հիւան-
դութեան մէջ ձգեցին, այնպէս որ
շատ անգամ մեզ կ'ըսէր թէ՝ տասն ու
ութը տարեկան հասակէս ասդին օր մը
առանց ցաւի երբեք անցուցած չունիմ:

Այսու ամենայնիւ այս ցաւերը
շարունակ միօրինակ սաստկութեամբ
չըլլալով, երբ մէկ քիչ կը հանդարտե-
ին, իսկոյն նորա միտքն կը սկսէր նոր
բան մը որոնելու: Ինչպէս երբ տար-
ուան շրջանը մտնելով, և խորիչէլին
փորձերը տեսնելով, և ինքն ալ յետոյ
ուրիշ փորձեր հնարեց, զոր իրեն փո-
շառութիւնները կ'անուանեն, որ
պարզապէս կ'ապացուցանէր թէ այն
բոլոր ազդեցութիւնները, զոր մարդիկ
մինչեւ այս ժամանակ դատարկութե-
ն կը տային, օդին ծանրութենէն յառաջ
կը գան: Կարգկային գիտութեանց
մէջ իրեն միտքը հոգնեցնող վերջին ըզ-
բաղումը այս եղաւ, և թէպէտ յե-
տոյ ակաւ հնարեց, սակայն ասիկայ
առանց ջանադրութեան և առանց մը-
տածելու գտնելուն համար, (ինչպէս
տեղը պիտի ըսենք,) մեր խօսքին չը հա-
կառակիր: Այս փորձառութենէն ան-
միջապէս յետոյ, երբ տակաւին քսան
չորս տարեկան հասակին չէր մտած,
Աստուածային յախախնամութիւնը
այնպէս կամեցաւ որ նա բարեպաշ-
տական գրուածքներ կարդալով, իւր
միտքը լուսաւորէ, և ասով իմացա-
եղջայրս թէ քրիստոնէական կրօնը
կըստիպէ զմարդ միայն Աստուծոյ հա-
մար ապրիլ և ուրիշ առարկայ մը չու-

Նենալ բայ ի անկէ, և այս ճշմարտութիւնը իրեն այնքան յայտնի օգտակար և հարկաւոր երեւցաւ, որ իւր բոլոր խաղարկութիւններն ու հետամուտութիւնները վերջացնելով, և բոլոր ուրիշ գիտութիւններէն հրաժարելով մի միայն այն մէկ բանին ըզբաղել որոշեց, զոր Յիսուս Վրիտանոս կ'անուանէր Ռոյն խոր (1), այն է ասուումանային ճշմարտութեանց և պատուաւորանաց նուիրել իր կենանքը:

Լստուածոյ մէկ մասնաւոր պաշտպանութեամբը նա իր երիտասարդութեան ամեն տեսակ մղութիւններէն ազատ էր մինչեւ այն ատեն, և մանաւանդ աւելի հեռի գտնուեցաւ այնպիսի մղութիւններէ, որ կրօնքի կը նայէին իրեն հետաքրքրութիւնները բնական բաներու մէջ սահմանափակելով: Շատ անգամ ինձ կ'ըսէր՝ որ այս երախտիքը ուրիշներու հետ հօրս կը պարտիմ, փանգի ինքը դէպ ի կրօնքը շատ անհաճութիւն ցուցնելով մանկութենէ ներշնչած էր անկէ եղբորս ալ ուսուցանելով անոր թէ ինչ որ հաւատոյ կը վերաբերի՝ անոր հնազանդէէ զատ անօգուտ է պատշաճ որոնել:

Լսն օրինակները՝ զորս շարունակ մէկ հօրէ մը կ'ընդունէր, այս հօրէն, զոր կը սիրէր և կը պատուէր ի բոլոր սրտէ, խորին ապաւորութիւն կ'ընէր իրեն մտաց: Լսնպէս որ ըսելով ինչ ինչ մղութիւններ կրօնական վարդապետութեան մասին, երբէք և ոչ մի կերպով վրդավեցաւ իրեն հաստատամտութիւնը, թէպէտ և ինքը տակաւին երիտասարդ էր, այլ նա որ ամեն բանի պատշաճ կը փնտռէր ի-

րեն հետաքրքրութեամբ լի և այսպան ընդարձակ և մեծ հանձարով, այլ մի բոլոր մանուկ մը կը կնազանդէր այն ամեն իրողութեանց, որք կրօնքի կը վերաբերին, մտորական համարելով այն անձինքը, որոնք այս գլխաւոր սխալման մէջ ընկած էին, թէ մարդկային բանաւ կանուութիւնը ամեն բանէ վեր է և որոնք չէին ուզէր ճանաչել հաւատոյ սահմանը: Եւ այս իրեն պարզամտութիւն անոր մէջ ցմահ թափաւորեց, մինչեւ անգամ այն օրէն՝ երբ նա որոշեց ձգել ուրիշ ամեն ուսմունքները և կրօնականին հետեւիլ, չը զբաղեցաւ նոյն Լստուածաբանութեան հետաքրքրական հարցմանց մէջ, այլ իրեն մտաց բոլոր զօրութիւնը դարձոյց բրիտանական բարոյականութիւնը ուսանելու և գործ գնելու, որուն և բարոյական նուիրեց իրեն բոլոր տաղանդներն ու ձիրքերը, զորս Լստուած պարգեւած էր, որն որ իրեն կենաց մնացորդին մէջ ուրիշ բան չըրաւ բացի ի գիշեր ցորեկ Լստուածոյ օրէնաց վրայ խորհելէն:

Թէպէտ դպրոցական աստուածաբանութեան մասնաւոր ուսում մը չուսաւ, սակայն և այնպէս նա եկեղեցւոյ վճիռները գիտէր, որոնք ընդհեմ հեքստիկոսութեան նուրբ ճարտարմտութեամբ հնարուած էին և Լստուած այն ժամանակէն տուաւ առիթ անոր որ երեւցնէ ամենուն իւր նախանձախնդրութիւնը զոր ունէր առ կրօնք:

(Պատի շարունակութիւն):

(1) Մարթան, Մարթան. գու հոգատ և բազում իւրիք զբաղեալ եւ, բայց աստ անիս ինչ դիպոյ է: Մարթամ մասն բարի ընտելաց, զոր ոչ բարձր ի նմանէ ք: Ղաւկ. Ժ. 41:

Մ Ր Յ ՈՒ Մ Ն

ՀՐԷԱՅ ՀԱՅՐ. ԵՒ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ ՈՐԴԻ

Ի՞նչ արտաշարժ տեսարան է այն տեսարանը, ուր բնական և գերբնական սէրը իրար հետ կը մըցին, ուր հայրական, որդիական և կրօնական զգացմանքները միասին կը յուզին ու կը բարբաբին. և ի՞նչքան մխթարական է մարդու համար, երբ գերբնականը կը յաղթանակէ բնականին և յաւիտեականը ժամանակաւորին: Այս պիտի տեսարանի նկարագիր կը պատկերացնեն մեզ հետեւեալ երկու նամակները, որոնք կը պարունակեն Հրէայ հօր և Քրիստոնեայ որդւոյ մը յուսման: Հայրն Պաւլոսն կը բնակի, իսկ որդին տարի մի առաջ մկրտուելով ի Պօլիս, ըստ գաւառութեան Հայոց, այժմ () . Աթուոյս սուպրանի մէջ դրաշարութեան կը պարապի և ուսման եւս կը հետեւի: Նամակները հրէական գրուած և հայերէն թարգմանուած են: Օրերուն հայրը իւր բնական զգացմանց բոլոր պերճախօսութիւնը գործ կը գնէ, որպէս զի կարենայ իւր որդին վերստին ի հրէութիւն դարձնել. իսկ որդին իւր ընտրած քրիստոնէական կրօնի մխթարութիւնը ամեն բանէ ի վեր համարելով հաստատուն կը մնայ իւր ընթացած ճառապարհին մէջ և իր կարողութեան չափ կը բացատրէ և կը պաշտպանէ իւր գաւառնած կրօնը: Հայրը առաջ կը բերէ իր ծերութիւնը, իր հայրական խնամքը, հրէական տօները, իր հարստութիւնը և այլ պարագաներ որդւոյ սիրտը շարժելու և ցնցելու համար. իսկ որդին յառաջ կը բերէ միայն իր քրիստոնէական հաւատոյ մը խիթարութիւնը և անփոփոխ համո-

զումը: Իսկ պարզ կը տեսնենք որ որդին իր քրիստոնէական սիրով կը յաղթէ հայրական սիրոյն, և հոգեւորմը խիթարութիւնը ամեն նիւթական հրապուրանքներու: Երանի թէ ամեն նորագործներ այսչափ ծանօթութիւն ունենային քրիստոնէական կրօնի վրայ:

() Եր ասածները արդէն յայտնապէս նշմարել են նայն իսկ նամակաց մէջ, զորս անպատահ չենք համարիր հրատարակել ընթերցողաց հարցասիրութեան համար:

Ամենաբերել և աղբիւ գաւառի իմ, մեկ հատիկ և անդամիկի զուխար իշխան Մեհապէ () .
ՅԵՐՈՒՍԱԼԵՄ

Միշտ ուրախ և զաւարժ եմ, երբ կը տեսնեմ թո՛ւպիւն գիրք: Եւ ներքեւ, սիրելի որդեակ, և թէ այն նամակի խնամար գոռաւորութեամբ հասկընաս, պատճառն այն է, որ աչացոյց ցաւը շատ ընտելով՝ անխցով ալ չեմ կրնար շնորհքով գրել:

Նուստս կը պատասխանեմ թո՛ւ 26 Ապրիլին ուղղած սիրտիդ գրութեանը՝ զոր ստացայ երեւոյթաւ կարգաւորներու ձեռամբ: Մեծամեծ պատիւ և շնորհակալութիւն ըրի, շատ զարմացան որ այնպիսի սէր ունիմ թո՛ւ վրագ, որոնք ինչոր ալ մեծ զգուշութեամբ թո՛ւ տուած նամակդ ձեռքս տուին, որպէս զի պատմամբ ուրիշ ձեռքը չանցնի: Աստի՛, ամենացանկալի գաւառի իմ, կը ծանուցանեմ քեզ, որ ընդունելով նամակիդ հետ թո՛ւ զրկած պատկերաւ, ու՛րդ, ու՛ն տրամութեամբ և վշտակութեամբ՝ յաջացարեան արցունք թափեցի երբ տեսայ կրօնաւորի հագուստով բաշած պատկերը (վերաբերով և ֆէնտով) և քիչ քիչ որ պիտի խնդաւայի, իսկ միւս կողմանէ մեծ օւրախութիւն պատճառեց որտիւ մէջ, երբ ծայրը՝ հին հանած պատկերիդ հետ հաւմեմտելով տեսայ որ բաւական տարբերութիւն և բեւեցտ լինի, և երկրորդ որ բաւական ժամանակ ի՛նչ ի՛նչ քիչ քիչ երեւց տեսնելու շատ կը փաշ փաշէի, որտիւնութիւնը հասկնալու համար: Մյո՛ւն ներկայ պատկերովդ, կարծես որտիւ մէջ զգած թանկ ձոր պոսմութիւնը, իբր ամենութեմ. գուրդի, յազըն ցնդեցաւ և բայց աւելի կ'ուրախանայի, եթէ առանց վերաբերել և ֆէնտ հանել տայիր, և ալ թէ

() Գրիստոնէական մկրտութեամբ այժմ կը կրուի իսլաւաւոր Նիկողայասեան և Նոր Խարթէլ:

Երևանի մեջ ծանուցվեալ (1) ։ Այս լուրը արագորէն
 ինձ, որ ես ալ Երևան մարզարեւին գէտ գիշեր
 և ցորեն փողոցներուն մէջ կուլամ ըսելով « Ո՛ր է
 իմ սիրելի անգրանիկս, ո՞ր է տառապեալ որոս, ա.
 ռանց հայր ու մայր » ։ Այնքան աշխատեցայ ստա-
 կով և բարեկեցիկ քո ապագայ երջանութեան հա-
 մար ։ Բայ մանկութեան ժամանակդ բռնած ճամ-
 բան (2) հասկցած էի, և միանգամայն քո հաւատա-
 բիմ բարեկամներդ ։ Սարգիս Աղան և Պետրոս Ա-
 զան, որոնք քեզ համոզեցին, փոխարէնը թող Աս-
 տուծանէ գտնան, ինչ որ ինձ ըրին, այն ծերուն-
 թեան ժամանակս, որով ձեռքիս մէջ եղած անդին
 թուշուրը թուեալ ։ Քաջայայտ էի, որ նոյն թուշու-
 րը իմ ծերութեան ժամանակ, իմ աշխատութեանս
 փոխարէնը պիտի հատուցանէր ։ Բայց ո՞ր ես այն
 մարդիկը որոնք միշտ կը խրախուսէին ինձ ըսելով
 « Քո զաւակդ շատ աւալ պիտի երթայ և քեզի
 մեծ յաջողութիւն պիտի բլայ գործիդ համար » ։
 Այնոր համեմատ ես ալ կը ջանայիս ռամունքդ առաջ
 տանելու, կարծելով թէ՛ ռամանքդ գործս առաջ
 պիտի տանէր ։ Բայց դու ամեն բանէր տեղեկա-
 նայէն հոգը՝ թեւեւիդ բանալով թուեալ այսպիսի
 հեռաւորութեամբ (3) ։ Եւ ինձ ալ քո թուշուրդ
 շատ փառ հատուցիր, գարեհալ զահալթիւն Աս-
 տուծան ։

Համակիրդ մէջ ըսեր ես թէ՛ « Հոր քրիստոնէաց
 դարձած ժամանակս աշխան հատաւ չէի » ։ Ես
 ալ այդպէս կարծելով ստանով էի քու վրայ, ու-
 բողիւնեալ շատ մարդիկ տեսեր եմ, որ այս աշխա-
 նիս տակնուվրայ կ'ընեն, և իրենց հայր ու մայր
 տեսած ժամանակը աշուտներ կը գոցեն, որ չտես-
 նան իրենց հաւատարմութեանը, բայց երբ կու-
 զայ Ռոշաշանայ, եօմ Բիլիսը, և եօմ Դարայ (4) ։
 նոյն երեք օրերուն մէջ՝ դարձեալ Սինաքալայ կու-
 զայ և և իրենց աղօթից համեմատ՝ Աստուած ալ
 բայց ի մեզայ բաւութեանէն, ամեն մէկ մարդու
 տարբարս մէջ պատահելի բանքին ալ կ'արձանա-
 գրէ կենաց տարաբան մէջ, և տարաբաններ կը կեն-
 ցուին Աստուծոյ ձեռամբ մինչև յաջորդ տարին,
 մանաւանդ որ մեռած ռամանակին ալ Հրէաները

կը խաղեն, և ոչ թէ քեզ պէս բոլորովին կը խոր-
 գանան, ինչպէս որ կ'ըսես թէ՛ ամեն գիրքերը կար-
 դալով և քրիստոնէութեան շնորհաբալթիւնը ճանչ-
 նալով այնքան վառահ և հաստատ եղայ, որ այս
 աշխարհին երջանութեանը՝ և միւս աշխարհի աղ-
 քայութիւնը վատարեցայ, և միշտ քաջայայտ եմ,
 որ Տէր իմ Բիւրաւ Գրիգորոս չլիտի մեռանայ զի,
 որ իր օրերուն համար ձգեցի իմ ունեցած հանգըս-
 տութիւնս, և հորմէս ու ձորմէս հրաժարեցայ ։
 Գիտցած ըլլաս, որդեակ, որ այս խաղաղիդ իմ կե-
 նաց տարիներէն քան տարի կարելոյի եւ կարճե-
 ցիր, և միշտ ամենաթանձօր տրամութիւնը պակաս
 չէ իմ որոտի վրայէն ։ Ուստի այս խաղաղութեւ
 լով կը տեսնեմ որ անշուշտ Ս. Աստուածաշունչ
 և Սաղմոս կարդացեր ես, եւ ալ քեզի փոքր բան
 մը պիտի հարցանեմ, և եթէ կարող ես պատասխա-
 նել, բրաւ ։ Կ'ըսեմ (կը դպեմ քեզ) ։ Ո՞վ է այն
 մարդը որ միւս աշխարհին մէջ Աստուծոյ առջեւ
 (մեղայ Աստուծոյ) լեքելով տեսած է ամեն պատիժ-
 ներն Աստուծութիւնը, տեսած է Հայոց Արքե-
 կամ միւս խաչապաշտները, կամ Տաշկութիւնը, և
 Գնչուութիւնը, և կարող է վկայել, որ անոնք ա-
 ճեի ընդունելի են Աստուծոյ քան թէ Հրեա-
 թիւնը, և որ գրեթէ մէջ գրուած է, պատասխա-
 նե՛ նայի, որ ես ալ քեզի հետ միաբանեմ ։ Եթէ
 քո ըսածներդ իրաւ ըլլային, որ քրիստոնէութեամբ
 կարող է մարդ արքայութիւն երթալ, թալար աշ-
 խարհ քրիստոնէաց կը դառնայ, Մի՛ նայիր ուրիշ-
 ներուն որ դարձան և հարստացան, Աստուած հե-
 ուու արտաքէ, իրենց մահուան օրը՝ ամենամեծ թըւ-
 առաւութեամբ փողոցներուն մէջ շունց պէս սատա-
 կեցան (1) ։ Ինչպէս շատ պատահած է քաղաքներ մէջ
 ոմանք շատ տարիներ հիւսնադուլթեան մէջ կենա-
 լով կայելէ տուին վարդապետները (Խախում՝ պա-
 չինքրը), և դարձան մեծ ապաշխարութեամբ և իս-
 կայն մեռան, բայց ի՛նչ օգուտ, որ ի՛ գուր և կու-
 իրենց քաշած ապաշխարանքը, վասն զի ընթացին
 Հրեաներուն գերեզմանին մէջ թաղուել, ։ Եւ միւսներ
 ողջութեան ժամանակին մէջ իրենց քով եղած հո-
 գուստները ծախեցին, և պարտաւորեցան ազգին
 անդիւն ողորմութիւն մուրալու և վկայութիւն իրենց
 ծնողաց քով փախելու, ։ Քաջայայտ եմ որ քո գտնա-
 լովդ ինչ վիճակներէն պիտի ապաստի, և միւսնա-
 մայն ողորմած հոգի պապդ, այն արդար և սուրբ
 սիրտ մարդ, ինչն սակե մեկնած ժամանակը, այն
 քան ստիպեց ինձ քեզ համար, որ աղէկ նայիմ
 և զպոքեցն Հրեան, միւսեւ, որ ռամանքդ լրացնես,
 և կնից հազար համարյոներով համբուրեց զիս քեզի
 համար որ լու նայիմ՝ Արք. Կողպաշեմ, սիրելի որ-
 գեակի, ըսի իմ խրատներս, թեպէտ և արժանի

(1) Հրէից ամենաաղաքապետ լացի օրն է, որ
 առաւօտէն միշտ երեկոյ ծով կը պահեն Ս. Ե-
 բուսաղի մէջ գերութեան և աւերման տօնօր յիշա-
 տակին հ մար ։

(2) Կու գէ հասկնել իւր զաւակի երկար ժամանակ
 Ռուշանէրէ դպրոցի մէջ մնալ և քրիստոնէից զա-
 ւակաց հետ քրիստոնէական դատաւութիւնը ։

(3) Կ'աղէ հասկնել իւր զաւակի Հրեութենէ
 ի քրիստոնէութիւն դառնալը ։

(4) Հրէայք կը հաւատային որ իրենց այս երեք
 տնական օրերուն մէջ (որ Տարեմուսի, որ Ապու-
 խարութեան և որ Եղեգնատնի) բոլոր տարւած
 մէջ գործուած մեղքերը աղօթելով և ծովապահու-
 թիւսին կը քաւուին ։

(1) Այս տուրը կատարեալ մեռնանդութեան
 է, վասն զի Հրէայք այնպէս կ'ընդունեն, որ ար-
 տաքը հրեութեան մեռնանդներ միշտ թըւառաւ-
 թեամբ կ'աւանդեն իրենց հոգին ։

չի մ'տեղեր քեզ իրաւոյն . որովհետեւ առաջագ թա-
ւակն անդրակ էր քրիստոնէութեան, և մանա-
ւանդ բաւական ժամանակ և Հայոց գաղութին մէջ
սրբապետ լիւր, և ամեն տեսակ գրգռելու կարողալով այ-
ժմ մնաւ ստորեկութիւն չունիս հայ մարդէ մը .
կը ծանուցանեմ քեզ թէ՛ պապի քաղց գրաւի է,
Ս, Երուսաղէմ մէջ թաղուած, և սրբան վիշա-
պաւանակներ իրեն, որ ամեն օր այն սրբարան քե-
ղե համար գատ կը վարէ Աստուծոյ առջեւ բողո-
քելով, և անշուշտ մեծ վատարութեան մէջ է ու
լովհետեւ դաւ կուսակցութեան հաւաքը կը պաշ-
տես: Գեղ կը հարցնեմ թէ՛ նոյն սուրբ հոգիին քա-
նի շարքաւոր կ'ուտաս ամեն օր, փոխանակ անսր-
բեր լինելին քաղ իրիժաւու աշխու և երկխոսագրու-
թիւն ընելու, որ մեզի համար բարեխառ լլցույ առ
Աստուած, և կամ փոխանակ Սիւսաղաքայի մէջ թիշ
մը իւղ վաւելու իւր հոգիին համար, մեծ արջու-
նութիւն կը պատճառու, և սեւ փորագոյրը իւր
կիւսէ ծածկելով կը ծածկես: Բեղ համար պահէ
այն խոսքը, որ կրես թէ՛ յարութիւն ի մեռելոց
կայ հանդերձաւ աշխարհին մէջ, եթէ կը հաւա-
տաս որ մեռելոց յարութիւն կայ հապս լ'նշպէս կա-
րացիք աշխարհի անօրոնութիւն գործէլ նոյն ծե-
րունիին դէմ, որ միշտ ժամկէտ և վիշտ կը կրէ
քեղի համար գերեզմանին մէջ (1): Վերջապէս գիտ-
ցած ըլլաւ, որ արարիշ և ստեղծիչ Աստուածն
գեղեցիկ պարտեղ մը ունի իւր և նոյն պարտեղին
մէջ լիւրած ծաղիկներով՝ տեսակ ածական անկէջ, բայց
հիմա քեղ կը հարցնենք, միթէ կարող չէր նոյն
պարտեղին մէջ, մէկ տեսակ ծաղիկներ անկէ, և
իշխու պիտի և դանաղան իրոյ բլլան: Այսպէս ի
մայր, որ Աստուած աշխարհս ստեղծեց, և աշ-
խարհիս մէջ ստեղծեց տեսակ տեսակ մարդիկ,
տեսակ տեսակ աղբիւր, տեսակ տեսակ կրօններ,
տեսակ տեսակ բնաւ դուրսի ներք, որ ընդ ամենը
72 ալգեր են: Բայց կրես թէ՛, սիսիւն դուստի,
իմ գաղափարս համեմատ բոլոր աղբիւրը աղբի են,
և ընդունելի Աստուծոյ առջեւ . որովհետեւ Աստու-
ծոյ որորած են, բայց Հէր Ս. Աւետարանի մէջ
անգամ գրուած է, որ հաւատարմութիւնը փառ
բան է, և այս պէս սիրի շարունակուի միշտ. կա-
տարած աշխարհին (2): Դու գիտես անմիջ տե-
րեւ, և մանաւանդ երեկոյ չես, որ վարեալ թէ,
հրէական չես կարող աղբիւրութիւն երկոյ (3): Աս-
տուած միտքը լուսաւորէ . . . (4) Հզէ հայու.

(1) Հրէոյց կը հաւատան թէ՛ կրօնաբան կամ
անպիտան որեւոյց հայերը և պապերը սիրի տա-
ռապին զինի մահուան:

(2) Կամակարգի խոսքը մեթ է այս տեղ Ա-
ւետարանի նկատմամբ. որովհետեւ Աւետարանի հի-
մաւորը այս է, որ մարդիկ Քրիստոսի հաւատարմով
միայն կարող են ճշմարիտ Աստուածաբանութեան
ճանապարհի մէջ մանել:

(3) Կամակարգի զուակն սիրող շարժելու հա-

թիւնդ, որովհետեւ Հայերը քեզ աղբալութիւն լը-
սիրի կրնան տանիլ. այլ քո բոս բարեգործութեւ
նրդ

Ստեփան Մեխակ:
Կապի 32. 1869:

ՊՈԽԲԵՇԸ

Նամիւր դէմ իմ առաւիժ փոյց կապուիւն, իւ- 23:

ՊԵՏԱԿԱՆ

Պատուարժան հայր իմ, Սալաճե Մեխակ:
ՊՈԽԲԵՇԸ

Ձե կամեալով երբեք մնաւալ Հէր հայրական
ոնքը և յարգն ու պատիւը՝ նամակ գրած էի Ձեզ
և ընդ նմին լուսնանկար պատկերս զբան: Ուրեք
եմ, որ նամակս անկորուստ Ձեզ հասած է. բայց
չաւ կը ցաւիմ որ փոխանակ միթիմարական պատառ-
խան ուտարու. Ձեզին՝ վատարութեան և քան-
գատանայ ահալին ողբագիր մը ստացայ: Իմ որ-
դիական զգայմունքս և պաշտոնը կրօնս կը պատու-
իրեն իմ ներդրումս ըլլաւ և անպատասխանի լը
թողուլ զՁեզ. վաճառք մը կը պատասխանեմ:

Իմ առաջին նամակին մէջ ես ընաւ հրէական
նը պարտական չէի, այլ միայն յայնման էի թէ
իմ ընդունած քրիստոնէական կրօնի աւտմը իմ
գեղեցիկ սիրտիկներս ունի մարդուս համար և եր-
ջանիկաւ պատուէրներ: Դուք աղաւ էիք իմ
խորհրդս ընդունել կամ ընդունիլ և ոչ երբեք քրի-
ստոնէութիւնը պարտաւիշել, ինչպէս ըսած էի Ձե-
նամակին մէջ, ինչպէս: Պատուարժան հայր, ինչ-
բան որ դուք գտնուլան ընտանեկան սրտաշարժ
բանի որ կրէս և հրէական տունը յիշելով կը փա-
փարիք, որ ես վերադիւ հրէական կրօնը ընդու-
նիմ, հաղարկապտիկ աւելի ես կը բաղձամ, որ
Դուք քրիստոնէական կրօնը ընդունիք, որովհե-
տեւ բան որ կը մնանեմ, որ Դուք քրիստոնե-
ական կրօնի միթիմարութիւններէն ընդի սիրի կըն-
գէք Հէր կիսաքը, որոտս կոտր կ'ըլլայ և
սրկան արտաւանդներ կը հոսին աշ քերէս: Սակայն
իմ աւելցածը լըլ սրիկական սրտի բաղձանք է և

մար երկու բարակ ընտանեկան բանի կը գրէ, իբր
թէ՛ բոլոր ընտանիքը հիւանդ գարձեր են անոր
քրիստոնէոյ գաւառալուն համար, նմանապէս կը
յայտնէ, որ շատ ծախուց տակ ինկեր և իւր զուա-
կը փնտելաւ համար՝ ի մղիւ, բայց յետոյ խնայե-
ր, որ Երուսաղէմ կը գտնուի և Հայոց վանքը կը
ընալի: Վերջապէս կը համայն Պօլիս գաւառը և
կը իտասանայ Տէրութեան գաղափը մէջ գնէլ իւթ
բարեկամ անուշ ընդհնէ, և այլ այն օրինակ բա-
նէր, որ Կոստ աւելցուց համարքնիք հրատարակել:

ոչ երբեք ստիպումէ, որովհետեւ քրիստոնեութեան մի նշանաբանն ալ այս է՝ չըզուանալ այդոյ խղճի վրայ, այլ միայն անմահանմաբար յայտնել ամենուին ինչ որ բարի է և շահաւետ և ընդունելութիւնը ի կամս իւրաքանչիւրոյ թողուլ, Դուք առանց զիս համոզելու կընէք, ո Չգէ հայութիւնը (քրիստոնեութիւնը) ու Ես Չեզ սոյն օրինակ ստիպում չեմ ընել, չեմ ընել՝ ձգեցէք հրեութիւնը, այլ մի. այն կըսեմ՝ համեմատեցէք երկուսը եւ ընտրեցէք: Դուք կընէք. « Զայնը չլսիմք կրնան զեզ արքայ. ութիւն ասնիկ, այլ քո բոս՝ բարեգործութիւնը ու իրաւ է, որ բարեգործութիւն պէտք է մարդուն արքայութեան արժանանալու համար, բայց գիտե՛ք արդեօք, Պատուարժան հայր, որ ինչպէս հաւատարմ առանց գործոց մեռեալ է, նոյն պէս է գործք մեռեալ են առանց ճշմարիտ հաւատացոյ, Դուք քաջ գիտե՛ք, որ մեր նախնիքը՝ Աբրահամ, Իսահակ և Յակոբ՝ Մեհայիթի վրայ ունեցած հաստատուն հաւատով արդարացան Աստուծոյ առկէն: Արդ՝ կարելի քան է այժմ նոյն խոտանացեալ Մեհայիթի գալլաւ տեսնող չըհաւատալ և պնեւել թէ լոկ բարեգործութեանը կարող է մարդ արքայութիւն ժառանգել: Եւ մանաւանդ միշտօք փոքր բաներ են մեր բարեգործութիւնները այն փոքրագոր շնորհացոյժ, որով Փրք. կրնն Յիսուս բացած է մեր առկէն արքայութեան գուռը:

Դուք կընէք թէ՛ պապգ. զառ կը վարէ Աստուծոյ առկէն քո կրօնափոխութեան համար և կը տա, զայս: Եթէ իմ պապիս գաւոր և տառապանքը իմ համար է, այդ մասին բոլորովն միամիտ կ'ստէք, որ Աստուած անորմէն պահանջ մը չունի, իսկ է. թէ իւր հրեութեան համար է, որով հաւատացած չէ Աստուծոյ Մեհայիթի Որդւոյն, ոտոր պատճառն ինքն է և ոչ եւս:

Ամենեւին չըհաւանցէ Չէր այն խօսքին, որ քրիստոնեութիւնը կուսակալութեան կ'անուանէք և կը գործնանամ թէ՛ Բնչպէս առանց ճանաչելու քրիստոնեական կրօնը՝ պզգոյսի թեթեւամիտ վիճուկարեանք: Կրօնքի վրայ ստուգապէս խօսելու համար՝ հարկաւոր է կիրքը և նախապաշարմը մի կողմը դնել: Դժբաղդաբար Դուք պապին չէք ըրած, առտի և քանի մը տեղ Չէր գրութեան մէջ աստիկ մեղանշած էր ոչ միայն քրիստոնեութեան գէմ, այլ նոյն իսկ հրեութեան գէմ: Օրինակի համար՝ կընէք թէ. « Ոչ որ Աստուծոյ առկէն ելած և արքայութեանն գարձած չէ, որ վկայ թէ Քրիստոնեայք աւելի արժանաւորութիւն ունին Աստուծոյ առկէն քան թէ Հրեայք: Դուք, որ զիս մեղքաւորն հրեութեան կը հաւիրէք, մի՞թէ տեղեկութիւն ունիք, որ Հրեայք աւելի արժանաւորութիւն ունին Աստուծոյ առկէն արքայութեան մէջ քան թէ Քրիստոնեայք. — Այլ երբեք, Եւզ. Բըքրիստոնեայք համար արքայութեանն գարձած վկայ կարեւոր չէ, քանի որ քրիստոնեութեան շինմադիրը ինքը իւր կենդանով և Աւետարանով ապահոված է իրեն հաւատացելոյ ապագայի, իսկ Հրեայք և

թէ վկայ կը փնտենեն, այդ մասին շատ խեղճ են, և ես շատ կը ցախեմ որ իմ արեւակիցներս այդ պէ. մի խառնովանութեամբ կ'ապրին:

Երկար չըթոսիմ, Պատուարժան հայր, ես ապա հով եմ, որ ամեն կերպով կարող եմ քրիստոնեութիւնը պաշտպանել Չէր կարծիքներուն դէմ, բայց ես Չեզ հետ վիճելու կամք չունիմ: Եթէ այս քան խօսեցայ, պատճառն զարձակ Չէր գրութիւնն է. ապա թէ ոչ քրիստոնեութիւնը իմ փաստարարութեանը կարօտ չէ: Քրիստոնեութեան 1869 տարուան պատմութիւնը և ընդհանուր աշխարհի մէջ տարածումն յայտնապէս կը ցուցնեն, որ աշխարհիս միակ ճշմարիտ և փրկարար կրօնը քրիստոնեութիւնն է, յորմէ մարդկութիւնը անթիւ բարիքներ քաղած է և շարունակ կը քաղէ, այն է՝ բուսականութիւն, գերեաց ազատութիւն, իրաւանց և պարտուց հաւատարմութիւն, յատ աշխարհութիւն գիտութեան և արեւածայր մէջ, մարդկային պատուոյ և արեւածարութեան վերականգնումն, և այլն և այլն:

Իմ համոզումս այս է, զոր համառօտիւ նշեալ կեցի իրեւ պատասխան Չէր նախկին: Այս համոզմանս վրայ հաստատուն մնալու իմ համար ճշմարիտ կենսիք է եւ կենսիք կատարել անմահութիւն և Ուրեմն կ'աղաչեմ զՉեզ, հայր, որ չլիզդ. վէք սիրտս իմ սիրտն և պաշտած կրօնիս գէման վաշէ խօսքեր գրելով: Եթէ Չէր կամը քրիստոնեութեան ոգւոյն ծանօթանալն է, խաղաղ սրտով առաջարկեցէք ամեն հարցմունք և ես պատրաստ եմ ըստ չափու կարողութեանս լուծելու, իսկ եթէ այսպիսի փափաք չունիք, այլ կամք միայն պատառակ, այն ժամանակ չընեղանք, եթէ ես ալ ըս, տիպուիմ հրեութեան բոլոր նախապաշարմունքները և անտախապաշտութիւնները մի առ մի նկարագրելու:

Ընդունեցէք որդեական անկեղծ յարգանքս: Պատուարժան հայր, և մատուցէք խոնարհական ողջոյնն Ձեր և եղբորս և յայտնեցէք որ ամենեւին չը արժանին իմ մասին, որովհետեւ իմ վիճակս խիստ միեկթարական է իմ համար:

Խաղաղութ. Նիկոլայեւն:

Յուլիո 25. 1869.

ՅԵՐՈՒՍԱԼԵՄ

ՍՐՏԱՇԱՐԺ ԲԱՆՔ

Տ. Տ. ԶԱԳԱՐԵԱՑ ԿԱՆՎՈՆՑԵԱԼ ՊԱՏՐԻԱՐԿ

Ս. ԱՔՈՌՈՅՍ

Եւ եր իմն սենեակ և եպիսկոպոսական պատիւ լռիկ ,
Բան զպատրիարքական պատիւ և սենեակ մեծակառոյց և ջերմիկ .
Սիրելի էի բազմաց յիմ փոքրիկ առանձին խցիկ ,
Եւ այժմ ատելի բազմաց 'ի փառաւոր պատրիարքական գահիկ ,
Բաղցր էր քուն աչացս յայն խրճիթ փոքրիկ ,
Բայց դառնացաւ արդէն յանկողին մեծ և փափկիկ .
Համեղաճաշակ եր իմ կերակուր աղքատիկ ,
Սեփախաց է այժմիկ , բայց դառնագին է խորտիկ .
Երանի այն կենաց , յոր զիս մտածէի ,
Կենածութեամբ ընդ եղբարցս կենցաղավարէի .
Բայց զայ է ինձ այսօր որ ընդ նոսա իբր բռնաւոր վարիմ ,
Եւ յանդուգն բարկութեամբ դատաւոր և քննիչ բազմիմ .
Սից ինձ շուտով կորուսի զիս ,
Ողբամ և ոչ գտանեմ զիս :

1845 Ընդ Փրիլի .

Կրուած է երջանկայիշատակ Պատրիարքի մահուանէն վեց ամիս
յառաջ կամ եւս աւելի կամ պակաս .

ԲԱՆԱԽՈՍՈՒԹԻՒՆ ՔԱՆԻ ՄԻ ՕՐԻՈՐԳԱՅ ՄԼՁ

ՀԱՄԱԶԱՊՈՒՀԻ — Ընթերցասէր :
ՄԱՐԳԱՐԻՏ — Գիւղական աղջիկ :
ՀՈՒԱՐԴ — Մեծատուն օրիորդ :
ԴՍՏԻԿ — Ուրբ :
ՆԱԶԵՆԻԿ — Պճնասէր :

Համապատուէի. — Տեսէք, տեսէք, (ա-
մենքը ցուցած կողմը կը նային) զամ'
բիւղ Փախող աղջիկ մը կուգայ. Ի՞նչ
պարզ հագուստ, ի՞նչ ուրախ գէմք :

Սարգսիկ. — Բարեւ ձեզ օրիորդներս
Վարդիկ. — Բարի եկիք : Լոյս զամ'
բիւղները քո հիւսածն են :

Սարգսիկ. — Լոյս. ասանցմէն աւե-
լն գեղեցիկներն կարող եմ հիւսել, Սե-
րիշ շատ ձեռագործներ ալ ունիմ :

Վարդիկ. — Երանի՜ քո համբերու-
թեանդ. ես չեմ կարող կէս ժամ շա-
րունակ նստիլ և աշխատիլ : Կոնդե-
րըս ալ բնութիւնս իմանալով ամենե-
ւին չեն աշխատեցներ զիս, հագուստ
ներս ալ կամ կարած կ'առնեն՝ կամ ու-
րիշին կարել կուտան :

Վարդիկ. — Հապա ես, եթէ քիչ
մը աշխատիմ, հոգիս բերանս կը հառ-
նի : Ի՞նչած օր մեր սպասուհին իր ծը-
նողաց տեսութեան գացած էր, մին
չեւ որ սենեակները մաքրեցի, հազար
անգամ սպասուհին անխմեցի, որ ամս
սպասուհորութիւնը իմ՝ վրայ թողած
էր :

Վարդիկ. — Փառքքեզ, Լստուած, ես
ամեն օր կ'աշխատիմ, ասան մէջ ամեն
բան կը կատարեմ, մաքրութիւն, լը-
ուացք, կար, կերակուր, ամենը ես
կը պատրաստեմ, բայց ամենեկին տրը-
տունը մը չունիմ : Բայ յայտնէ,

ուրիշներու համար ալ կար կը կարեմ,
իսկ Վարդիկին և Վարդիկին իրենց հա-
գուստներն անգամ պատրաստ կը հազ-
նին, և ասան մէջ փոքրիկ սպասուհ-
րութիւն մը ընեցուն համար այսչափ
գանգատ կ'ընեն :

Վարդիկ. — Կոնդեզ հարստութիւն
թողած չեն, եղբարքդ ալ կարողու-
թիւն չունին սպասուհի մը վարձելու,
ի հարկէ ամեն բան գու պիտի ընես
Լստը յոգարութիւն չեն ըսեր, այլ
անձարութիւն, ինչպէս ասածն ալ
կըսէ թէ. «Ի՞նչարեւ կերեր բանջարդ :

Վարդիկ. — Վարդիկին, հաւատացիր
որ իմ աշխատանքս յոգարութեամբ է
և ոչ անձարութեամբ : Իմ մօրս պատ-
ուէրը միշտ այս էր թէ՛ մարդու ամե-
նէն մեծ և անկորուստ հարստութիւ-
նը՝ աշխատանքն է, ինչպէս և կոնջ
կամ աղջկան փառքն ու պատիւն ալ
ասանխիտութիւնը : Վարդիկին հա-
րստութիւնները շատ անգամ փայլե-
նի մը մէջ կ'անցնին, բայց աշխատանքը
հաստատուն հարստութիւն է և ոչ
խատասէրները երբէք անօթի և կարող
չեն մնար : Եւ յաւիտեան երախտա-
գէտ եմ իմ՝ ճնողացս, որ մանկութե-
նէս աշխատանաց և տնտեսութեան
փորձեցուցին : Ստորի կ'ըսեմ որ ըսե-
ծըս ճարահատութենէ չէ, այլ սով-
րութենէ : Ինչպէս որ քեզ համար աշ-
խատանքը ձանձրալի է, նոյնպէս ալ ինձ
համար՝ պարապորդութիւնը :

Համապատուէի. — Ինձ համար ալ
նոյնպէս : Թողունք որ ուրախու-
թեամբ մօրս կ'օգնեմ և ամեն բան կը
կատարեմ. թողունք որ օրը մէկ ժա-
մէն աւելի կը նստիմ և զանազան օգ-
տակար գրքեր կը կարդամ, այլ և շատ
անգամ հօրս նամակները և վաճառա-
կանութեան թղթերը մաքուր կ'օրի-
նակեմ, և այս ամենը ինձ համար մի
գեղեցիկ զբօսանք կը համարիմ :

Երաբար. — Երազենիկ, այս ինքզնեքդ
դեռ աշխատհիտ համը չըգիտեն, անոր
համար աշխատանքն ալ զբօսանք կը
համարեն, մինչդեռ մեր զբօսանքն է
ժամերով պարտիլ, զոնե շաբաթը մի
անգամ պարտահանդէսներու մէջ գլու
նուիլ, նորերուկ գլխասներէ երբէք
չը գլուիլ, ամեն ուրախութիւններ
վայելել, և այլն և այլն :

Երազենիկ. — Իրաւ կըսեմ, զբօսանքէ
դուրս իլը մահ է ինձ համար : Սանկու
թենէս այսպէս վարժած եմ, հագ
ուիլ, զարդարուիլ և յարգուիլ :

Սարգսիս. — Չըսես որ քաղաքներու
թղթիկներէն և կիներէն շատերը մէկ
մէկ չատուածուհի ըլլալու վրայ են,
ու իրենց ծնողներն ու ամուսիններն
իրենց կամքին ծառայ և ստրուկ եղած
են : Իսկայ օվ գիտէ թէ շատ անգամ
նոյն իակ ծնողները և ամուսինները
չեն պատճառ այս բանին : Ինչ և իցէ,
ես այս տեսակ պատմութիւններ լու
լու սիրտ չունիմ : Իսկ ինձ, զամբիւղ
ներս պիտի առնէք, թէ ոչ :

Երաբար. — Իհա քեզ նոր բան .
Սարգսիսի սրտացաւն ալ իր զամ
բիւղներն ու ձեռագործներն են : Իս
ալ կ'ուզէ քանի մը փարայ փաստիկիլ,
ով գիտէ, կամ հայրն անօթի է կամ
մայրն :

Սարգսիս. — Երեցեք, օրիորդներ,
իմ հայրն ու մայրն անօթի չեն, բայց
աշխատանքով փարայ փաստիկիլն ալ
ամօթ բան չէ : Փոխանակ ձեզ պէս
հօր ստակով հագուելու, աւելի ու
րախութիւն է ինձ համար իմ ձեռաց
աշխատանքով իմ պիտոյքս հոգարու :
Յուսով եմ մինչեւ անգամ ինձ հա
մար օժիտ պատրաստելու :

Երազենիկ. — Իրանի թէ ձեռքս ստակ
ունենայի, Համազասպուհի, առանց
խօսելու կուտայի, ինչ որ պահանջեր
ինձմէն. այս պարզասիրտ գիւղական

աղջկեր իր զամբիւղներուն և ձեռա
գործներուն համար :

Համազասպուհի. — Իրաւ կ'ըսեմ, ես այ
ձեռքս ստակ չունիմ, ապա թէ ոչ
զամբիւղները գնելէն աւելի իր սիր
ալն ու աշխատասիրութիւնը վարձա
արութեան են արժանի :

Երազենիկ. — Ինչ շատ զմայլեցաք այս
գիւղականին փոյգիւնչ կայ պոքքան զար
մանալու : Սիւթէ զամբիւղներ չէք տե
սած : Երոպայէն հազար անգամ ա
ւելի գեղեցիկները կը բերեն ծախելու :
Քանի հատ կ'ուզէք, կարող եմ ձեզ
ցուցնել, որ ծնողք առած են ինձ
համար :

Երազենիկ. — Ենք զամբիւղներու վը
քայ չենք զարմանար, Երազենիկ, և գի
տենք որ Երոպայէն աւելի գեղեցիկ
ները կը բերեն, բայց մեր սիրտը գրա
ւորը աւելի այս գիւղական աղջկան
աշխատանքն ու պարզասիրտութիւնն է :
Ենք կ'ուրախանանք անոր վրայ, որ
մեր ոչքով կը տեսնենք, որ Երոպա
ցու ըրածն իշխացին ալ կարող է ընել,
եթէ աշխատի, Եր տեսնենք որ աշ
խատանքն ամեն տեղ իր արգիւնքն
ունի. ամեն բան Երոպայէն սպասել
ամեն բան Երոպայէն գնել, այս ալ
խիստ թեթեւամտութիւն է և մանա
ւանդ մեծ յանդիմանութիւն Սիւթ
ցուց ծուլութեան : Սարգիս և կա
նայք ամեն երկիրներու մէջ նոյն են,
միայն աշխատանքն է որ Երոպային
Իշխացին կ'որոշէ : Սիւթն ուսմունքն
ու կրթութիւնն է որով մէկը կը գով
ուի և միւսը կը պարսաւուի : Եշտ
տանք, ուսմունք, և ահա ամենքը հա
ւասար են :

Երաբար. — Ստուտ սիրէք, քարոզմի
կարգաք, ամեն մարդ իր գործը նայէ
գիտէ. որչափ կ'ուզէք աշխատեցէք,
ձեր ձեռքը բռնող չը կայ, բայց ուրիշ
ըսու ազատութեան գէմ ալ մի խօսէք :

Համազասպուհի. — Իբր թէ պարապորդ ու թիւներ՝ ազատու թիւն է, իբր թէ աշխատանքի վրայ խօսիր՝ ազատութեան դէմ խօսիլ է։ Ինչ թիւր հասկացողութիւն և ինչ կորստաբեր ճանապարհ։ Ըջատը նա է, որ ուրիշ աշխատանքով չապրիր։ Ըջատը նա է, որ մօգաներու և նորելու կներու գերի գարձած չէ։ Ըջատը նա է, որ հաստատուն կամք ունի բարին ու օգտակարը գործելու և չարէն ու վնասակարէն հեռանալու։ Ըյսպէս կը հասկընանք մենք ազատութիւնը։

Վարկի. — Ինչ հարկ է երկար խօսիլ, Համազասպուհի, քանի որ ըսածներդ միայն դու պիտի լսես։ Սիւրբ է կը կարծես թէ Նազենիկին ու Նուարդը չեն գիտեր, որ աշխատանքը պարապորդութենէ աղէկ է։ Սիւրբ է կը կարծես որ պիտի համոզուին ըսածներէդ։ Այս չեմ կարծեր, վասն զի համոզուելու համար կամք հարկաւոր է։ Քանի որ կամք չը կայ՝ հետեւեալէս համոզուելիս ալ չառ դժուարին է։ Ուրեմն կ'ազալեմ որ թողուս այդ խնդիրը։

Նալէի. — Ինչու թողու, թող խօսի։
Նուարդ. — Այո՛ թող խօսի, գուցէ պիտի համոզուիք։

Համազասպուհի. — Ի՞նչքէ համոզուեցէք, կուզէք մի համոզուիք։ Ես իմ կողմէն հաստատ համոզուած եմ, որ թէ հարուստ և թէ աղքատ ամենքն ալ պարտաւոր են աշխատիլ։ Ես համոզուած եմ որ կանանց ու աղկանց մաքրասիրութիւնը և պարզակեցում թիւնը ընտանեկան կենաց զարդն է։ Ես համոզուած եմ, որ տանտիկնութիւնը, ասղնեգործութիւնը, բարեպաշտ վարք ու բարքը իգական սեռի վայելուչ պատկն է։ Ես համոզուած եմ, վերջապէս, որ օրինաւոր կրթութիւն մը, համեստ ու ամօթխած վարմունք մը և աշխատանքը առնակու-

թիւն մը՝ աղկանց ամենէն մեծ օժիտն է, որով կարող են արժանաւոր մնալ բեր և տանտիկիները ըլլալ։ Այս է իմ համոզումը, այս է իմ կարգացածը։

Սարգսի. — Կերեւի թէ, զամբիւղներու չը պիտի առնէք դուք, հոգ չէ, առնողներ չառ։ Ետուած անպակաս ընէ Հայոց բարեսիրտ տիկնայքն ու պարոնայքը։ Ուրեմն մնայ բաւրեալ։

Դիւր. — Ինչո՞ւ բարեալ։

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԱՌԱՔԱՆԻ ՈՒ ՔԱՆԱՔԱՎԻՐ ԳԱՏԱՆԻ

(Հարունակութիւն, տես թիւ 8)։

ԿԵՆ.

Իայց զգայ ի կեցիր. քաղաքակրթութիւնը քաղցր խօսքերու և շնորհակալութեանց շատութեանը վրայ կայացած չէ, որոնք մեր զգացմունքը չեն յայտնեցաւ կը կեղծեն։ Ստեփանը միշտ սուրկիկն, հագուած սգուած կը տեսնես։ Բերնէն մարդավարական խօսքեր ու ցուրտ շնորհակալութեան կերպեր քրիպ կը վազեն. ամեն վայրկեան շնորհակալ կ'ըլլայ. ամեն վայրկեան ներում կը խնդրէ. կարծես թէ առանց քեզի չկրնար հանգիստ ըլլալ։ Թեթեւ մէկ տկարութիւն մը ունենա՞ւ կարծես թէ քուռն աչքէն կը կտրի. ամեն ըրածիդ վրայ կը զարմուսնայ, կը զմայլի. անանկ որ թէ որ դեղձը Երեւանի մէջ կը հասնի լսես, Համարձակիր դէմ դնելու։ Ստեփանն իրեն նմաններն համ կ'առնուն. բայց խելք ունեցողներն ամենքն ալ կը խորշին։

Քաղաքակրթութիւնն ուրիշ բան ըսել չէ, եթէ ոչ մարդավարութիւն,

ներողամտութեան, ու բարեփոխութեան գգացմունքն իսկ յայտնել ուրիշներուն. թէ որ սրտիդ մէջ այսպիսի գգացմունք ներ ունիս՝ առաց ներողութեան կը յայտ նես, և բարի ու ազնուասիրտ կը հա մարուիս. բայց թէ որ չունիս ու կ'ու գես ձեռացնել կեղծաւոր ես ու խա բերայ:

Արդաւոր, ներողաբար բարեփոխ եղիր. ասոնք են ծաղիկք մարդավարութեան: Արդաւոր՝ ուրիշն յաղողութեանը վըրայ ուրախացիր և թշուառութեան վրայ տրտմէ. որչափ ձեռքէդ կուգայ, նայէ ուրիշն չարիք չհասցընես ու տհաճութեան պատճառ չըլլաս. այլ ջանա մանաւանդ ընկերութեան ու բախտութիւնները շարոցունել: Ներողա փո՛ր թեթեւ նախատանաց ներէ, ու ուրիշն գործքերը ի բարին մեկնէ. պա կասու թեանց արգահատէ, յիշելով որ մարդկանց մէջ կատարեալը քիչ պա կասութիւն ունեցողն է, մի պահանք չէր որ ուրիշները քեզի պէս հագուին, ուտեն, մտածեն ու խօսին. այսպիսի անմեղ բաներու մէջ ուրիշներուն ա զատութիւնը մի բռնադատէր: Իսկ փո՛ր՝ մարդկանց միշտ աղեկութիւնները տես. աւելի անոնց առաքինու Թեանցը հաւատք ընծայէ քան ախ տերուն, որով սիրէ յարգէ ու կարե կից եղիր, պատրաստ ըլլալով ամենայն բարիք ընելու:

Կ. Օ.:

Համառօտ նկարագիր ատաղձի՛ ու զաղա չափի մարդու մը:

Գեղեցիկ մտածութիւն մըն է գե րեզմանատունները հասարակաց ճամ բաներու վրայ շինելը. մարդս ճամբէն անցնելու ժամանակ վայրկեան մը այն փակարանին առջեւ կանկ կ'առնու և ուրիշ ճամբորդութեան և նպատակի

մը վրայ կը մտածէ և. ինչպէս որ երե կոյեան մթոյն յառաջիւղ տեսնելով ընթացքը կ'արագէ, այսպէս ևս նաև մահը յիշելով կը փութայ, քանի որ ժամանակ ունի, բարի գործելու:

Ննջեալ ամուսն մէջ որ մի գեղի մը գերեզմանատան անջուէն կ'ան ցնէի, որուն վրայ կմախք մը նկար դաճ էր՝ սոյն սովորական տողերով:

Ես ալ էի քեզի պէս:

Դուն ալ կըլլայի ինձի պէս:

Մտածէ դաս. Տէր ընդ քեզ:

Այսպէս այս տողերուն վրայ մտա ծել ու ինքնիրենս. Նա ունայնու թեան մարդկային գործոց, ըսելով, հաւաչե ցի. հոս է ամենուն վախճանը. մու րացիանին ու թաղաւորին, հոս մարդ կութեան ամենայն փառասիրութիւն քը կը փշրին. հոս ամենայն ինչ կը թու ղուի՝ բայց ի գործոց: Այսչափ սակաւ տուն է կեանքերնիս. և ինչ շահ չա րութեամբ ապրելնէս, հոս պիտի ժու ղովինք ամենքնիս. ինչ շահ ուրեմն թշնամութենէ, յետութենէ, մեր եղ բաղքը չարչարելէ: Ասոնք մտածելով ծունկի վրայ եկայ ու ի խորոյ մը ըսի այն խեղճ հոգւոց համար, օրհնելով միանգամայն իմ կրօնքս՝ որ և ոչ մա հաւամբ կը քակէ այն բարեգործե լու և ոխոյ կապերը՝ որ բարեփոխու Թեամբ զմեզ մեր եղբարցը հետ կը լծորդէ. և ահա խաղի մը վրայ աչքս գարձընելով՝ այսպէս կարդացի:

ԱՂՕԹԵՑԵՔ

ԻԵՂՃ ՍԵՐՈՒԹԵՒՆ ԿԱՄԱՐ

ԵՐ ԱՍՏՈՒԱԾԱՊԱՇԵՏ

ՊԱՐԿԵՇՏ ԱՌԱՔԻՆԻ ԱՆՍԿԻՒՆԻՑ

Ինձի այսպէս մը երեւեցաւ որ այս բառերո ճմարիտ առաքինի ու քա ղաքակիրթ անձի մը նկարագիրն էին, ուստի գեղին մեծը գտնելով՝ ինչ մարդ ըլլալն հարցուցի:

(Շարունակելի):

ՎԵՐԵՆԱԿՐԵԿՆԵՐ

Ընթանից հիւսիսային Իտալիայու-
թեան Սեծ. Հիւպատոս Պ. Պետեր-
ման հայերէնադէտ և հայասէր Դոք-
տորը լրացնելով իւր պաշտօնական
ժամանակները, ուղևորեցաւ Իտալի-
քն իւր նոսրիկն համարտարանական տեղ-
ջութեան պաշտօնը վարելու : Պ. Պե-
տերման իրաւ քաղցր մշտապէս թու-
ղուց Լըուսաղէմի մէջ իւր աղիւս ու-
մարդասէր բնաւորութեամբ և մա-
նաւանդ իւր գրական և բնասիրա-
կան յարասեւ աշխատութեամբ : Պ.
Պետերման անմուսնակ է յաւէտ Ս.
Լիթուսոյ բոլոր միաբանական Ռիտի
համար, վասն զի իւր յօժարակամ աշ-
ցելութեամբ ոչ միայն պատուեց մեր
գպրցական հանգէտները, այլ և եկե-
ղեցական նշանաւոր տօները, որոց
գահութեամբ ներկայ գտնուեցաւ :
Պ. Պետերման հիւստոտոսական պաշ-
տօնին հետ զգալեցաւ Պապեստինի
մէջ լեզուագիտական և հնագիտական
խաղաղութեամբ, որուն սրբափառ
ները հարկաւ տարագրութեամբ լոյս
սխտի տեսնեն և եւրոպական գիտնոց
մտադրութիւնը գրաւեն : Սոտ ժա-
մանակներս կ'ըրապառնի նոր հիւպա-
տոսի գալտոսանը :

Աղէքսանդրիոյ անգղիական Հիւ-
ստոտար կը հեռագրէ քաղաքիս անգղի-
ական Հիւստոտոսին թէ՛ Վեր. Սա-
հակ եպիսկոպոսը և Տիմոթէոս վար-
դապետը՝ Լեքիոտոսէն զրկուած պատ-
գամաւորաց ձեռքով արգէն Հապեչ-
ստանի Պեթեսայ գաւառի արգելական
վարդէն ելնելով՝ ուղևորած են Սու-
սափայի վրայէն Ալլուսաղէմ գաւառա-
լու : Բաջայոյ ենք որ այս ուրախա-
կան լուրը ինչպէս Ս. Լիթուսոյ միւս
բանից, նմանապէս և բոլոր աղբայնոց

արտերէն պիտի փարտաւէ այն արամե-
թեան և վհատութեան բողբ, որ պա-
տած էր Հապեչստանի ուղևորաց
երկարատեւ անյայտութեան արտա-
ձառաւ :

— Հեղհատանէն Ի ցաւ սրտի կը
հաղորդուի մեզ. — Լեքարեանց Սեծ.
Գրիգոր Ընայի զուարթ՝ Տիկին Լի-
նան, համեատափայլ ամուսին Պ. Սա-
խասայ Սալտասեան՝ Սայիս ամայ վեր-
ջը երիտասարդական հատակի մէջ կըն-
քեց իւր մահկանացուն խոր արամե-
թեան մէջ թաղով իւր ամուսինը, որ
դիբը ևւ առհասարակ Լեքարեանց
և Սալտասեանց մեծահամբաւ Գեր-
դաստանները : Հանգուցեալ Տիկինը
նշանաւոր էր իւր կենդանութեան
ժամանակ քրիտոնէական սղորմա-
ծութեամբ, ամուսնական ու մայրա-
կան պարտականութեամբ և առա-
քինի ու բարեպաշտ վարաք :

— Տէրութեան հրամանաւ Իեթ-
հէղէմի այրի դրան ճակատի վրայ
կախուեցան մեր երկու եւ Զուհոյ
մէկ պատկերները. իսկ մեր միւս մը
նոցած պատկերները պիտի կախուին
միջնափարագուրի նորոգութենէն յե-
տոյ. զոր ինչպէս կ'ըրենք, Լյուսափա-
րութիւնն ինքն սխտի նորոգէ, աղ-
գաց մէջ խռովութեան տեղի չըթաղ-
լոյ գեղեցիկ դիտաւորութեամբ :

ՅԵՒԵՂՈՒԼՆԵՐ

Ի

Թ Ի Ի Է. 31 ՅՈՒԼԻՍ 1869

Մինչդեռ սուրբ Սիստիս միաբա-
նութիւնը ուրախութեամբ սրտի կը
տօնախմբէր Լժոռոցս Արքազան Գա-
հակայի անուանակոչութեան տարե-
դարձը և ահա յանկարծ հեռագիրը
կրկնապատկեց մեր ուրախութիւնը,
աւետելով Գեր. Սահակ Լըք Լպիս-
կոպոսի եւ Տիմոթէոս վարդապետի
Գահիրէ ժամանելն։ Լյոս ցնծառիթ
լուրը արժան համարեցինք ներկայ

համառօտ Յաւելոսածով հաղորդել
համայն Լըքայնոց, վասն զի Միօնի ներ-
կայ Լմաստետրը արդէն տպագրուած
էր։ Լո. այժմ կը բաւականանանք
միայն այս ուրախական լուրը աւետե-
լով իսկ Գեր. ուղեւորաց Ս. Լ-
լժոռոս ժամանելէն զինի՝ կը յուսանք
մանրամասն և հետաքրքրաշարժ տե-
ղեկութիւններ հաղորդել։

ՅԼՆԿ

ՅՈՒՂԻՍ

Կնդիր առաջնորդական	145—152
Խորհրդածութիւն. — Եփեսի եւ այժմեան Հայր հարստահարութեան դէմ. — Եփեսի Սէջի քաջաւհի.	153—156
Կենսագրութիւն Պարպալայ.	156—158
Սրբուհի. — Հրէայ հայր ե քրիստոնեայ որդի.	159—162
Արտաշարժ բանք Տ. Տ. Օսթրեկայ Հանգուցեալ Պատրիարքի Ս. Եթովպ.	163
Բանաստեղծութիւն քանի մի օրիորդաց մէջ.	164—166
ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ. — Եւրոպայի ու Վաղարշապետի պատանի. (Եւրոպայի)	166—167
ԶԱՄԱՆԱԿԱՆՈՒԹԱՅԻՆ.	168

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԳՆՈՒՄԱՆՔ

- Ա. Սիօնը ամեն ամիս կը հրատարակուի 24 երեսէ բաղկացեալ ութանոց
թղթով.
- Բ. Տարեկան գինն է երկու արծաթ Մեծիաիւր. հանդերձ անասարկէ նախ.
բովս, կանխիկ վճարել:
- Գ. Օտար անարտիկ առնել անարգ, պէտք է ամեն մէկ անարգն լորս դա.
հեկան վճարել: